

સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવીઝન કમીટીએ
તૈયાર કરેલી.

બીજી ચોપડીના અર્થ.

બેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; પાઠના
સવાલ; પાઠનો સાર; ભૂગણ; પાઠવાર અધરા
શબ્દો તથા બેઝાક્સર; ડબ્બેલ્સની ફિલ; વગેરે.

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

રચનારનું હકામું—શાહપોર—સુરત.
પ્રિન્ટ કરના —C. M. Shah.

પ્રિન્ટ કરવાનું હકામું—શાહપોર—સુરત.

આ પત્રક એને ૧૯૮૭ના ૨૫મા આગસ્ટ મુજબ રજીસ્ટર નં. ૧૦૫—

છાપનાર—મોવિંદજી જાજીભાઈ નાયક

છાપવાનું હકામું—અનપ્રિન્ટ બધું 'બી
ભાગળ, ભાજવાળા પાળ

સંવત ૧૯૮૧.] કિંમત ૦-૬-

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૦૧૧

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૦૧૧ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ બી-૩ મો.૫૭૧/૨૬૧

વિષય મ ૩૫૨ : ૮૪૧ : ૬-૨૧૨

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો કૃત.

બીજી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

મેજ=ટેબલ
સુમાર=સાકડાનું કામ કરનાર
કડીઓ=છો છિનું કામ કરનાર
મયમથે=પુશમે થી બહેક
બહેક થઇ રહે
પવન=વાનું વાનું
વાસ=સુગંધ; પીમળ
તળાવ=જેની ચારે બાજુ

સાર—દરેજ ઇશ્વરની ભક્તિ કરવી.

પાઠ ૨.

કવિનાના અર્થ.

વર્ણન=લેખીકત
મલેયા=માવન કરનાર
મધુર=મીઠું
પંખેર=પક્ષી
ભમર=ભમરો
મુશ્કા=મુસકામાનનો
નીમાછ; હોરાઓના
શર્મ અરુ

જમીન અને વચમાં
પાણી હોય તે
પહાડ=મોટા ડુંગર
પાધર=ખુલ્લી જગા
ધર્મશાળા=મુઆરશેને
વગર ભાડાની ઉતર-
વાની જગા
વટેમાથું=મુસાફર
ઓસરી=ઓટલી
અજવાળું=મુરજ દીવા

તૂલ=કિંગેસા અનાજનો
હોડ
અધકાર=અધાર
મુજ=મારો
પંખી=પાંખાળું પ્રાણી
પક્ષી
વન=જંગલ
વહાણું વાનું=સવાર થઈ
વીની ગઠ=પૂરી થઈ
પૂર્વે=પૂર્વ દિશામાં

વગેરેનો પ્રકાશ
ધોર=ખીક લાગે તેવું
ઝગઝગે=પ્રકાશે
ઉમ્મસ=માંખું અજગાળું
સરળપાં=ખનાવ્યાં
કળાનું=સમજાનું
પાડ=કિપાર
ચાહ=રોમ; સરત
ઉપકાર=પાડ; આભાર
ભક્તિ=ભજન

ઝગઝગા=ઝગઝગાટ
માનમાનના નરેહવાર
દીમે=જગ્યાય; દેખાય
પાન=પાંડાં, પાનરાં
કુકડ=મરચા
મેના=મેક ગતનું સુંદર
રાગનું પક્ષી
પૂરના=પાણી; શોખીના
તેજ=પ્રકાશ
શીકુ=માંખું

મોઢું કાળું થયું=દેખાતા	ફડું=સાફ;	ઢોર=ચોપમાં જનવર;
બંધ થયા; સંતાઈ	આંગ=ખૂમ પાડીને	પશુ
ગયા	નિમાજ પઢવી તે;	ચારો=ખાવાનું
ખુણા=મલી કુંચી;	નિમાજ પઢવાને માટે	વેલી=વેલા
છુપી જગ્યા	ખૂમ પાડવી તે	ખીલે=ફૂટે
ખોળે=શોધે	તણો=નો	નહિ બૂલ=વગર ચૂકે
બકતજનો=બપોનો	ઉદય થયો=જિઓ	તમ્મ=તરતનાં ખીલેલા
ધ્યાનધરે=આંખ મીચી	કમળ=કમળીનું ફૂલ	ટોળે=ટોળાબંધ
પમેશ્વરને જુએ	પત્ર=પાંખડી	વીરા=માઈ
ગાન=ગાયન	ખોલે=ઉઘડે; ખીલે	મગન=ખુશી
દાતા=સખી;દાનાર	ઉમગી=હોંસીલા	કરે=નું
દીવે=આપે	ધાપ=દોડે; ઉડે	ધ્યાન=ચિત્ત; મન

સવારની હકીકત.

સમજુતી—હે! મારા વદાસા દીકરા તું જીડ, જંગલમાં પક્ષીઓ ખોલે છે. રાત પુરી થઈ ને સવાર પડી. પૂર્વ દિશામાં સુરજ ઊગવાની તૈયારી થવાથી અજવાળું થયું. તેથી જાત જાતનાં રંગો દેખાઈ છે અને આડનાં પાંદડાં હાલે છે, માટે હે! મારા વદાસા દીકરા તું જીડ જંગલમાં પક્ષીઓ ખોલે છે. [૧] મરઘાં ફફરે ફફ કરે છે. અને કાગડ કા કા કરે છે શાબિના મેના, પોપટ અને મોર મીઠા ખોલ ખોલે છે. [ટક ૨] સુરજના ઊગવાથી ચંદ્રમાનુ અજવાળું આંખું પડ્યું અને તારાનો પ્રકાશ દેખાતો બંધ થયો; મતલબ કે તારા દેખાતા નથી. તેથી ચોર લોકો જંખવાઈ ગયા અને સંતાઈ જવા માટે મલીકુંચી શોધે છે. [ટક ૩] ભગત હમ્મરનું ધ્યાન ધરે છે અને ગવૈયાઓ ગાયન બાંધ

છે. ઉદાર માણસો પ્રજાં જ્ઞાન આપે છે અને મૂલ્લાંછ નિમાજ પઠવાને
 માટે જમ પાડે છે, [ટક ૪] સુરજ ભગ્યો તેથી સતતું અંધારું જતું
 રહ્યું, ભમરો ચું ચું અવાજ કરી રહ્યા છે. અને કમળનાં ફૂલની
 પાંખડીઓ ખીંચે છે. [ટક ૫] જેમ જેમ સુરજનું અજવાળું વધારે
 વધારે પડતું જાય છે મનસુખ કે જેમ જેમ દિવસ ચડતો જાય છે
 તેમ તેમ માણસો ધધે વળગવાને હોંસીલા થાય છે. પક્ષીઓ આકાશમાં
 ફાડે છે, અને દોરો ચારો શોધે છે, [ટક ૬] ઝડ, વેલા, ફળ અને
 ફૂલ, જૂલ વગર એટલે નિયમસર ખીંચે છે; ધણું પક્ષીઓ એકઠાં થકને
 તાણું અનાજ ખાવાને માટે જાય છે. [ટક ૭] હે ભાઈ! તુ ખુશી
 થાને પરમેશ્વરનું નામ કહને જીડ અને મન દધને પાડ વાંચ. એમ મા
 પાત્રના છોકરાને કહે છે. [ટક ૮]

પઠ ૩.

વરસ=પાર મહીના
 ઋતુ=મોસમ; રત
 મહીનો=ચીસ દિવસ
 કારતક=હિંદુ વરસનો
 પહેલો મહીનો

તહેવાર=આનંદનો દિવસ
 શિવરાત્રી=પ્રકાશી મોસમ
 શિવરાત્રી છે=અમારે છે
 શિવરાત્રી=સંકાત; સુરજનું
 શિવરાત્રી જરૂર છે

રત=ઋતુ; મોસમ
 હોળી=શગણુ સહ પુનેમ
 સહ=અજવાળું; મહી-
 નાનું પહેલું પખવાડીક
 વડ=અંધારીક; મહીનાનું
 ખીંચું પખવાડીક
 પખવાડીક=પંદર દિવસ
 તિથિ=દિવસ
 અમાસ=હિંદુ મહીનાનો
 છેલ્લો દિવસ; જે દિવસ
 ચંદ્ર ખીલકુલ ઊગતો
 નથી તે દિવસ

વરસ=લુગડાં
 પંખા=ચીજણા
 ચોમાસું=વરસાદની ઋતુ
 બજેવ=રાખડી બાંધવાનો
 દિવસ; આનજુ સહ ૧૫
 દશેરા=રાખડી છોડવાનો
 દિવસ; આમાં સહ ૧૦
 દિવાળી=હિંદુ વરસના
 છેલ્લા મહીનાનો છેલ્લો
 દિવસ; આપો વડ
 અમાસ
 પર્વ=તહેવાર

સવાલ—વરસની ઋતુ કેટલી ને તે કઈ કઈ ? દરેક ઋતુ કેટલા મહીનાની અને તે મહીના કયા કયા ? વરસના મહીના કેટલા ? મહીનાનાં દિવસ કેટલા ? પાખવાડીઆં કેટલા અને તે કયા કયા ? પાખવાડીઆના દિવસ કેટલા ? મહીનામાં પુનેમ અને આમાસ કેટલી આવે ? મહીનામાં બીજી નિથિઓ કઈ કઈ આવે અને કેટલીવાર આવે ? સિઆજો, ઉનાજો, અને ચોમાસાને શેની મોસમ કહે છે ? દરેક ઋતુમાં કયા કયા તહેવાર આવે છે અને તે કઈ નિથિએ આવે છે ?

પાઠ ૪.

મેળો=ધણાં માણસો અને	તની મેળવણીથી અને	કેચ=મેળાઓએ તકી-
ગાડી ઘોડા વગેરેની ઠંઠ	લી પીળા રંગની ધાતુ	આવાજો પલંગ
ગોળાઆડમ=આવાજુ વદ	અખડીઆ=મિઠાઇ બના	કાપડીઆ=કાપડ વેચ-
આકેમ; જામાડમી	વનાર	નાર
કડકડતાં=અરબોવાળાં	ફાટ=ફૂકાન	સૂતરાં=સુતરનું બના-
બાઈગધ=ઢોલતદાર	કાપરાપાક=કાપરાને	વેચું
ઠંઠ=પીરતી; બીડ	બનાવેલો પાક	બીનનું=રેગાના વાળનું
વખુરા=તુલ	મિઠાઈ=અરડા, પેંડા વગેરે	રેશમ=રેશમનું બના-
દુમન=નાસ વેચવાનું	ખડકેલી=ગાંધેલી	વેચું
ઢેમાડું	ખરાદી=સિંધાડા ઉપર	શણ=એક જાતનો છોક
કંસે રા=તાંબા પિત્તળના	ઘાટ ઉતારનાર	એની છોડનાં દોરડાં
વારાણુ બનાવનાર	સાગાન=ચીંતે; વસ્તુઓ	તથા કપડાં અને છે
અમના વેચનારા	પલંગ=જીલીવાળો કોચ	સરેયા=અતર, સલામ
વાંખું=કાચ રંગની ધાતુ	ખારણું=હરિણા જેવું	જળ, ધુપેલ વગેરે
પિતળ=તાંબુ અને જસ	ધોડીક	વેચનાર
		અહુકઅહુક=મધમધ

લીલો મેવો=તાળ પાકાં	મદારી=ખેલ કરનાર	સતારો=ધોડે બેસી દર-
ફળ	ખેલ=રમત	નાર સિપાઈ
દક્ષિ=દરાખ	સિપાઈ=ચોકીદાર	કુદડી=ચકર
ચોગાન=ખુલ્લું મેદાન		

સવાલ—ગોઠળ આઠમના મેળામાં શું શું જોયું ?

પાઠ ૫		
નદારી=ખરાબ	ધાટ=ધલાજ; ઉપાય	લપડાકો=તમાચા
સોબત=સંગત	રાસ=દોરડું	જીવ લઈને નાડો=ખૂમ
પટેલ=ગામનો ઉપરી	દગલેદગલા=ધબ્બજ	દોડશે
વાડી=ફૂલ ફળનાં ઝાડ	દોસ્ત=બાઈબંધ	ફરીને=પાછળ
છોડવાળી જગા	ફફડ=સારા	દોલો=થપ્પડો
મજા-ગમત	પડવાડેથી-પાછળથી	ફળ=ફાયદો; લાભ
શેખી=પતરાજી	રખેવાળ=સાચવનાર	કવિતાના અર્થ.
પારકાં=પરાયાં; બીજાના	સજજડ=જોરથી	અસર=લાગણી
માને=કબુલ કરે	જપાટો=સપાટો	સંગ=સોબત; સંગત
આખરે=અંતે; છેલ્લે	ચડ=ઝાડનો વચ્ચે જોળ	રંગ=અસર; પાસ
ઝાંપો=કાંટાનો દરવાજો	ભાગ	પ્રેમ=પ્યાર; હેત
અધે=દૂર	અથડાયુ-અકળાયુ	હામ=ટોકાણું
ખાસાં=સારાં; મજાનાં	ચકરી=તમ્બર; કેર	ઠરશે=ઉભો રહેશે
નિશાની=એધાણુ	છુંદાઈ-કચડાઈ	ખુરો=નહારો; ખરાબ
તાઈને=ધારીને	લોહીલોહાણુ=લોહીથી	મે'તા=મહેતાજી
લૂમ=ચુમખો	ખરડાએણું	ભાવ્યશાળી=નરીખદર
ફૂદી પડે=નીચે પડે	વાડીવાજો=વાડીનો	વિદા=ધલમ; બહુવર;
	માલીક	કુન્નર

સોબત તેવી અસર.

સમજુતી--જેને જેવી સોબત તેને તેવીજ અસર થાય; જેને જેવી સોબત તેણેજ પ્યાર તેનામાં આવે. (૧) જેને જેવી સોબત તેનાં જેવાજ તે કામ કરશે. જેને જેવી સોબત તેવીજ જગ્યાએ તે જમીને ઉબેા રહેશે (૨) મારી સોબતથી સારો થશે. નહાતી સોબતથી નહારો થશે; મારા મહેતાજની સોબતથી વિશ્વા બધું અને નસીબવાન થાય મનલાજ કે સારા ગુણવાળા મહેતાજના હાથ નીચે કેળવાય તેા નસીબવાન થાય. (૩)

સાર--નહારી સોબતથી તેની નહારી અમર આપણાપર થાય છે માટે નહારા માણસની સોબત કરવી નહિ પણ સારા માણસની કરવી.

પાઠ ૬.

રખડેલ=રખડો
ખાતાં પીનાં હતાં=પૈસે
ટકે સુખી હતાં
વપે=ક મરે
પાર રહેાજ નહિ=ધમો-
જ થયો
વધાન=વધામણી, ખુશ-
ખખર
આવારણાં દુખડાં
ફેલ પગડું=દોષના
તરફથી જે પગડું
બાંધવામાં આવે છે તે

ખેટ=મનામ
લાડીમે=લાડમા ઉછરેલો,
લાડકચરો
કટેવ=નહારી આહત;
ખરાખ ટેવ
પોળ=મોટી ખડકી
અટક્યાળાં=અડપલાં;
કાઠને ખોડુ લાગે
એવું કર્યા કરવું તે
લડાક=નડવાડ
વડી જશે મગડી જશે
મીઠું ચાલવું=તોફાન
મસ્તી ન કરવી

બહાને=નામે
ચાડું=ખખર
રખળો=રખડો
ટાળું=જધો
મસ્તી=નોશાન
લાતાલાતી=લાતખાજ
લાત=પાછલો પગ
મારશે તે
કતરી ગયો=આંધામાંથી
ખસી ગયો
બેકેડે તાણુતો હાથ
મેટે સાદે સમ
રમ્યો હતો

હાડવેદ=કૈતારેકું હાડકું

જરામર જેઆત્માર વેદ

લેપ=ખરડ

આસડ વેસડ=દવા ને

તેના ઉપાધ

વસે=દશા; જુડા હાલ

ખો=આદન; ખરામ ટેવ

શિખામણ=દાયદાની

વાત; બોધ

મુધરી ગયો=કુટેવ છોડી

દોષી

સાર--નિશાળનું નામ હઈ રસ્તામાં રજગું નહિ, અને નક્કરની સેવન કરવી નહિ.

ખાંડ ૭.

જાડી=પોતાની મરજી

અમાણે આગનાર; જીદી

વાહરડાં=માનનાં બચ્ચાં

લવારાં=મકરીનાં બચ્ચાં

ખાડાં=બેસનાં બચ્ચાં

આડરાં=થેટાનાં બચ્ચાં

આરો=વાસ

નીરતો=નાખતો

ખાધે=ખમે

ખેતર=અનાજ પાકે ને

જગો

ઝાક=મકરાં, થેટાં રાખ-

વાતો વાડો

જાપે=સીધે; જાંચડે

વાંસળી=વાંસની બનાવ

વેલી વજાવાની નથી

પાવો=પીસવો; સિસોટી

ફંકે=મરમી; આશરો

જાતન=રક્ષાણુ; સંભાળ

રખારી=ઢોર ચરાવનાર

જિયી ગમ્પ=જિડી ગમ્પ;

દૂધ ફેલી બધ યાદ

જાળવતો=સાયવતો

ચિઆય=જાણે

ધણી=માલીક

સાયવણી=સંભાળ

તકરાર=વહવાડ; રકઝક

ચિકારી=ચિકાર કરનાર

અમળણું=ઓળખાણુ-

વગરનું

મોજ=મજ; આનંદ

અભાગીક=કમનસીબ

ખાંડ ૮.

ગાંધતો=પુરી રાખતો

ચેન=સુખ; મજા

બંધીખાનું=કેદખાનું

ચાંદની=ચંદ્રનું અજવાળું

ખેલવું=રમવું

હરેલ=ડાહી

નાદાન=સમગળ્યુ વગરનું

સંભાળ=ખરદાસ

સપડાઇ પડશે=હેરાન

ચશે; ફસાશે

જક=જીદ, હડ

લાગ=દાવ; તક

સટકી મધું=ઝાનું મધું

નાસી ગયું

ઠેકવા=કુદકા મારવા

ખાદર=આમનાં ઝાંપા

બહારની જમ
વગડો=જમ

કોતર=ચૂક; બખોલ
તરાપ=કુલકો; કાળ

બોડ=ચૂક; બખોલ
કમેને=વગર મોને

સાર—માખાપ મહેતાજી વગેરે કોઈ સારી સિખામણ આપે
તે મુજબ આલણું હક કરવી નહિ.

પાઠ ૯.

રિસાળ=રિસાઈ જમ
એવો

સહેજ સહેજમાં=જરા
જરામાં

રીસ=ગુસ્સો; મિત્રજ
છેડો=પાર; અંત

બાગે=કાલ

આડોશી પાડોશી=આસ

પાસના ધરના રહેનાર

બાપબાંકુ=સગાંવહાલાં

જમણું=જમવાનું

ચીસ=ખીકથી બૂમ

પાડવી તે

ટેવ=આદત

નકામો=અમથો

ટોંગ=ફેલ

વેદનાં=દુઃખ

મુદલ=ખીસકુલ; જરાપણ

પસ્તાપો=દીલગીર થવું

નડે છે=હેરાન કરે છે

સાર—જરા જરા વારમાં રિસાઈ જવું નહિ.

પાઠ ૧૦.

જળ=કરોળીઆતું પડ;

જળુ; ફાંદો

ફરી ફરીને=વારે વારે

વિષે=આમત

વણુ=વગર

તૂટેલે=નૂડી ગએયે

તાતણું=નારે

મહેનત યાર કરી=મહેનત

કરવા માંડી

માટ=મટે

ફાળો=પાર પાડ્યો

ઘાટ=કપાલ

બીડયો=હોંસથી મંડયો

રહ્યો

ધીરજ=સચુરી

નીરપાર=નકી

અંત=એટક; કાળજી

યત્ન=મહેનત

ચમદાઇ=કુંદાઇ; કપાઇ

તળે=નીચે

મોત=મરણ

તજી=છોડી

અનંત=અણખોજ

લાભ=ફાયદો

પામે=મથે

ફરી ફરીને સારું કામ કરવા બાબત.

સમજાવી—કરોળીઆ જળ બનાવતાં બોંવપર પડી જાય

ત્યારે મનરાજી એ બંને વગર તુરંત આજ્ઞા તાર ઉપર ચઢવાને માટે ફરીથી જાણ છે. (૧) તેણે (કરોળીઆએ) તાર ઉપર ચઢવાને માટે મહેનત કરવા માંડી; પણ તુરંત તે નીચે પડ્યો અને ઉપર ચઢવાના કોઈ ઉપાયમાં ફાળ્યો નહિ. (૨) એવી રીતે પડતો બંને ચડતો ફરી ફરીને બે ત્રણ વાર મંડ્યો રહ્યો તોપણ તેમાં ફાળ્યો નહિ ત્યારે ફરીને ચઢવાને તૈયાર થયો. (૩) હિંમત રાખીને ઉમંગથી છટીવાર ચઢવાને મંડ્યો; તેણે ધીરજ રાખી તેથી તે નક્કી જાળામાં જઈ પહોંચ્યો. (૪) બે કરોળીઆએ ફરી ફરીને કાળજીથી મહેનત નહિ કરી હેતુ તો પગ તળે છુંદાકને વગર મોતે મરી જાત. (૫) એ પ્રમાણે કરોળીઆની પેઠે બે માણસો મનમાં કાળજી રાખીને આજ્ઞા કાઢી નાખીને મહેનત કરે તો ધણીજ ફાયદો મળે.

સાર—સારું કામ ફરી ફરીને ઉમંગથી કરવું.

પાઠ ૧૧	મિલ્લુ=સાથી	પેંતરા=ડગલાં; પગલાં
અકમિલ્લુ=એક જાતની	વડો=મોટો	નજર ફેંકી=જેઈ
રંમત	સરદાર=ડિપરી	પૂર જોસથી=ધણા
કચ્છ=કાઢડો; કચ્છો	ધૂમી રથા=આમથી તેમ	જોરથી
જલ્લ=કિલ્લો	ફરી રથા	ભૂલથાપ=ભુલાવો
સાથી=સાજની	દાવ=લાગ	સાખાશ=ધન્ય
		દાવ=રમતનો વારો

સાર—શરીરની સાથે મન કેળવવા એવી રમતો રમવી.

પાઠ ૧૨	ફેંકવાની લાકડી	કંઈ મળ પડવાની
ફેંક મનવાયો= પાકો	ડમધું=પગધું	નથી
વિચારવાળો	રંગ જામ્યો=મળ આવી	વચન=મોઘ
બોડિયા=દડો અને તેને	પછી તો ધૂળ=પછી	આતરી=મરોસો

સુનું=વસ્તી વગરનું	નારી માખી	ભ્રમકાશર=રોમવાળા
મેં ફેરવી=મેં ચલાવી	કુટુંબ=વંશ; ઐત્યાદ	કોરીને=કાશ્યું પાડીને
પીડા=પચાત; દુઃખ	છંછેડે=ફરકત કરે	દુભાવો=નાશબ કરે
અન ડગવા દીધું નહિ=	પીડ=વાંસો	નુકસાન=નુગાડ
મરણ મુજબ કર્યું નહિ	ઘાટ=છરીઓ આકાર	સ્વારે=સહેજતથી
પાઠ ૧૩	સોદામણી=શાંભિની	નવાઈ=અચરજ
મધમાખી=મધ બનાવ-		

સાર—કોઇનું બલુ ફરીએ તો આપણું બલુ થાય, અને કોઇનું બુદ્ધિ ફરીએ તો આપણું બુદ્ધિ થાય.

પાઠ ૧૪	થયો	વાંક યુનો, તકમીર
મેસાળ=માના બાપનું	અગેરી=પોંક પાડવાની	સાળું=આણુ
ધર: મામાનુ ધર	ભટ્ટી	ઉતાવળ=ઝડપ
આંખ ઠાઠી થઈ=સતોષ	ઉલટબેર=ટોંમથી	ઠેમ=કોરર

સાર—(૧) કોઈપણ કામ ઉતાવળથી કરવું નહિ. (૨) જેવું આપણું તેવું સામાનું સમજવું.

પાઠ ૧૫	કાયર=હેરાન	શોક=દીલગીર
દોંમલી=નાની પુતળી	પજવે=દુઃખ દે	લાજ=આજર
તખતો=આરસા	કુટી ગદામ=ખોટીબદામ,	ઘટે=ખોટી થાય
કુટ=એકદમ ઝડપ મારી	ધણીજ નજવી કિમત	નિરે=ખોટું ખોટું બોલે
લઈ લેવું તે	સહીઅરો=એનપણીએ	બળવંતા=એરાવર
સરી પડરો=રૂપથી ગયો	કદા=એક બીજની સાથે	સદા=દૈનંદી
બરડ=કટ બાંગી બપ	બોલવું કે રમવું નહિ તે	લેશ=જરાપણ
એવો	આપણું=આપણે	કલેશ=કંઠાલ
પછાડીએ=અદાખીએ	સુખએન=મજા	કાપ=કેશ
એચતાણુ=એચાખેચી		

હળીમળીમિ રહેવા વિષે.

અમળુલી—આપણે અને જણ બાઈ અને બેન મળી સંપીને હળીમળીને રમીએ તો સુખ થાય અને મળ પડે, પણ બે લડીએ કે કણએ કરીએ તો ઘણી દીલગીરી થાય, આખર ઝાઝી થાય, અને લોકો નકારે ખોલે. (૧) હે જોગવર આપ પરમેશ્વર તું અમને હમેશાં સંપ આપ; (હળીમળીને રહેવાની બુદ્ધિ આપ) જેથી કરીને કોઈ દિવસ જરાપણ કંકાસ થાય નહિ; ને અમારા દલાડા સુખમાં જાય. (૨) જોકરાં હળીમળીને રહેતાં હોય અને કોઈ દિવસ કોઈ લડે કે રડે નહિ, તેઓ હળીમળીને રમે, જમે અને ગીતો ગાય; તો મા ઘણી ખુશી થાય. (૩) સાર-મામ બેન સાથે સંપસંપીને ચાલતું.

પાઠ ૧૬.

રામચંદ્રજી=અયોધ્યામાં
એ નામના રાજા
શય થયા તે. (હિંદુ
લોકો તેમને પરમેશ્વરનો
અવતાર માને છે)

મુચ્છ=મરણ

અમરા=અમરામણ

છેવટે=આખરે

ફરવા=મદદવા

ફાંફાં=ખોટી મહેનત

મણકાયું=માન્યું

ડસકાં=રડતાં રડતાં

આચકા ખાવા તે

રાણુ=રડવાનું તોફાન

ખીજવાયા=ગુરુએ થયા

જોદ=ખોજો

ધીર=ધીરજવાળાં

જાના=મુંગા

પ્રધાન=વજીર

દર્પણુ=આરસી

દસરથ=રામચંદ્રજીના

બાપ

મહારાજા=મોટારાજા

શ્રી=સારા; શોભાવમાન

સાર—અક્ષય વાપરી મુક્તિથી કામ કરવું.

પાઠ ૧૭

વમર વિચારું=વિચાર

વમરનું

બેડું=ઘણીધણિઆણી

કચરો પુજો=કચરો

વગેરે

પરવરી=નવરી થઈ

કથા=કથર અંબધી

ચાત

મળતું=પેદાશ થતી	આંમળું=ગારણા	આમળાં=આમળાં	માંગીતરી=સમન્તમ
ગુજરાત=ગુજરાત	જતી જતી		નહિ તેવી
છોકરાંછોકાં=છોકરા	વરફડતું=વરફડીઆં		ખોલી=ખોલ
છોકરી	મારતું		મૂખ=મેવકુદ
પેરે=પોતાને	દસા=રહેમ; મહેર		પાપી=ચંડાળી; દુષ્ટ
ખોલું આવતું=ખોલું	કહેરીને=ખોલું કરીને		અમાગણી=કમનસીબ
લાગતું	મન થયે=અવતર્યો		પુત્ર=છોકરા
પાપ=ખોટાં કામ	લોલીઆળું=લોલીવાળું		જીવ=પ્રાણ
આધાર=આશરો;	ગુસ્સો=રીસ		વળે=કામ આવે
ભરોસો	ખેડું=માગર ને ધડો		જનન=જીવ
સારે=મહું; કસ્યાણ	કકડા=કુકડા		

વગર વિચાર્યું ન કરવા બાબત.

સમજીતી.—જે માણસ વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે, તે પાછળથી દીસગીર થાય છે, જુઓ, એવાં વગર વિચારનાં કામ કરવાથી બચાના જીવ જાય છે. મરી જાય. (૧) સાર—ઉતાવળથી વગર વિચારે કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૧૮

સદેશો=ખબર	પરાળ=માતનું ઘાસ	માડ=સંભાળ રાખનાર
ખોડગતો=લંગડાનો	કાપું=ચાલતા વખતની	સરનામું=ડેકાણું
દુઃખી=હેરાન	ખબરનો કાપેલો	રોશન=આગમાંડી
મદદ=આશરો	કાગળ	રાખવાનું મુકરર
કુકાળું=મરમ	કાપખાનાવાળી=કાપ	ડેકાણું
	ખાનાનો સાલીક	ખડખડાટ=અવાજ
	ગોડવણ=મદોખરત	સિસોટી=પીસવો

ડરતો=ખીતો	નજીક=પાસે; સોડે	ખબરદાર=હોશિયાર
ખપેળી=હાથ ફેરવી	ઠરાવ=કરાર; થગેલી વાત	આઠ કલાકમાં ૧૫ મિ-
ડર=ખીક	ઝપાટાબંધ=દોડતો	નિટ બાકી-જાત વાગે

સાર—(૧) દુઃખી પ્રાણીપર દયા રાખવી. (૨) જતાવરોને નેજવવાથી તેઓ માણસ જેવું કામ કરી શકે છે.

પાઠ ૧૬.	માથું મારી=હિંમત કરી	ધરાપો=નરપત થપો
માથું મારી=હિંમત કરી	કોણી=હાથને વાળવાનો	હડસેસો=ધંકો
કોણી=હાથને વાળવાનો	વચસો સાધો	વેગળા=ફર
વચસો સાંધા	દીમાયું=ડીમું	બઝાડી=વળગાડી
દીમાયું=ડીમું	જાતીવાળો=હિંમતવાન	પેટભરી=જોષાએ તેટલા

સાર—(૧) ગરીબ માણસને મદદ કરવી. (૨) ઈશ્વરે આપણને બળ આપ્યું હોય તો તે ગરીબ માણસને મદદ કરવામાં વાપરવું.

પાઠ ૨૭.	શાહેજીનો=પાદશાહનો	ફરમાવશો=દુકમ કરશો
ખશીકા=મદમદ પેગંબ-	દીકરો	સમજુતી=સમજાણુ
રના વારસ	શાહજીની=પાદશાહની	મોંએ ચડેલો=વધારે
પાદશાહ=મુમત્તાન	દીકરી	ઓળખવાને લીધે
રાજા	ચીનરામજી=ચિત્ર	ખીક વગર જોતનાર
ફરમાર=રાજકર્મેરી	તહેનાતમાં=ખોગમતમાં,	અરજ=ચિત્તની
ફેઆવડો=રખાળો	હજુરમાં	ફરજંદો=મુશ્કાત; છોકરો
સુખો=સુખેદર; સરદાર	છોકરવાળી=પદાની	લાડ=પ્રસાદ
નીમજીક=મોડાજી	કારણ=સમજ, મનસમ	અથા=ખુદા; પરમેશ્વર
હુકમ=આગા	નામદાર=પ્રખ્યાત;	ચુનો=ચાંક; તકમીર
ખાસ=ચુદો; ખાનગી	નામીયા	માફ=સમા

દીલ=મન	નીમ્બો=નીમલક કરી	રફ કરતું=ફેરવી નાખતું
દીલગીરી=નાખુશી	કડચું હંધાનો=ધ્યા	આરખ=આરખસ્થાનનો
એહા=હકમન	વગરનો	રહેવાસી
સાર=માણસની	રીતમાત ઉપરથી તેવા	ગુણની ખરીકા થાય છે,
પાઠ ૨૧.	આસપાસ=આગુળાગુ	ખાનારું જનવર
આંધજો=જોને બે આંખે	કાઢલાં=ફાડી ખાનારાં	ખોંખારો=અવાજ
દેખાય નહિ તે	જનવર	આડે=અવળે
લંગડો=લુણો	વાધ ફાડી ખાનારું ચડા-	દુવા=આશિષ; આશી-
દેકાડળીઆ=ખાડા ટેકરા	જનવર	વાંદ
માળા=પક્ષીનાં ધર	વર=કુતરા જેવું ફાડી	ખોરી=મોટા; સરિયામ
સાર=એકબીજાને મદદ કરવી.		
પાઠ ૨૨.	જગામાં થઈ બીજી	લોભી=લાલચુ
પડછાપો=એજો	નદી કે સમુદ્રને મળે	તરાપ=કુદકો; છલંગ
આગાળ=દરવાજો; દર-	છે તે	ખોળા=શોધ; તપાસ
વાળ પાસેનો બગર	કુદકો=છલંગ	પડાવી=ખુંચવી; છીનવી
બાગ=હિસ્સો	પૂલ=નદીપરથી જવા	દાનન બગાડી=પડાવી
પાર=કિનારો	આવવાને બાંધેલો રસ્તો	લેવાની ધમ્મકા કરી
નદી=મીઠા પાણીનો રેલો	માક=વિસામો; આરામ	ગુમાલું=ખોચું
પર્વત અથવા સરોવર-	અદેખો=ખીજનું સારું	તાકે=નારે; ચિચારે
માંથી નીકળી દળતી	જોઈ બળે એવો	
સાર=લોભ કરવો નહિ.		
પાઠ ૨૩.	હડખવા=કુતરા, કાઢલાં	દરકાર=પરવા
ખરીફ કયું=વેચાતું લીધું	વગરેને એક જાતનો	કાવડું=કાચું
સદેહ=રહેમ; સક	રોગ થાય છે તે	અચકું=કાચું

ખામી=ખુર	દીધું	ભરોસે=વિશ્વાસ
કુટુંબી દીધું=છોડી	અભગ્રાપો=અડકાપો	

સાર—આપણી આંખે ખરું દેખાયા છતાં બીજા પર ભરોસે સખી ચાલતું નહિ.

પાઠ ૨૪

લખોટો=મંજે

છનોમાનો=થુપથુપ

અગાડયું=ખરાબ કયું

વિના=વગર

સગ્ન=શિક્ષા

ભૂલીશ=વીસરીશ

ચોરી=જની રીતે બીજા

ની વસ્તુ લેવી તે

ચોર-જની રીતે બીજાની

વસ્તુ લેનાર

સાર—ચોરી કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫

કુહાડી=કાકડા ફાડવાનું

હથિયાર

ખાપડો=મરદ

ચાણો=ડાલો

અહાદુર=જોરાવર

ધાવ=ધા

બાજે=જુએ

નીર=પાણી; જળ

તાંહી=ત્યાં

નિહાળ્યું=જોયું

માહી=અંદર; આં

ડર્થો=ખીચો

મુક્તતાં ને સમાતાં=પા-

ણીમાં આમ તેમ

ડોહ્યા કરતાં અને

તેની અંદર સમાઈ

ગતાં

સમુદી=સાંભળી

સાદ=અવાજ

ભલાં=દયાળુ

દેવી માતા=દેવી

વહે=ખોલે

માથું હલાવી=ડોકું

ધુણારી; ના કહી

સંપત=દોલત

મહેર=મહેરબાની; દયા

ગમનાથ=ગમતનો ધણી

પરમેશ્વર

કુહાડી.

સમજુતી—નાનો છોકરો બાપની કુહાડી લઈ જોરાવર ડાલો

મરદ બન્યો ને જે કંઈ ચીજ જુએ તે ધા મારીતે કાપે, એમ

રજો મામને પાદરે તળાવ ઉપર ગયો. (૧) ત્યાં તળાવમાં માછલાંએ

જરા પાણી હસાવ્યું તેથી છોકરાએ પાણીની અંદર કંઈક જોયું તેથી છોકરો મનમાં બીચો અને કુહાડી પાણીમાં પડી ગઈ, તે વખતે તે બહુ ધોટા પાડીને રડ્યો. (૨) લંબેશાં પાણીમાં આમ તેમ ડાહ્યા કરતાં અને સમાધિ જતાં એવાં દયાળુ દેવી માતા છોકરાનો અવાજ સાંજળીને પાણી ઉપર આવ્યાં. દેવી બોલી કે આ દૈવીની કુહાડી સે, પણ છોકરો કહે છે કે હે! માતા, મારી કુહાડી એવી નથી. (૩) બીજી વખત સોનાની કુહાડી કાઢી લાવીને બતાવી ત્યારે માથું ધુણાવી ના કહીને છોકરો કહે છે કે એ પણ મારી નથી. મને તો મારી કુહાડી બહુ ગમે છે. માટે હે! દયાળુ માણ તમે પાણીમાંથી મારી કુહાડી કાઢી આપો. (૪) દેવીએ કુહાડી કાઢી આપી. અને છોકરાં સાથે બોધ્યાં, છોકરાને કશું કે તને સુખ અને દોષત મળતો ને પરમેશ્વરની મહેરબાની થતો. સાર—પારકી વસ્તુ પર લેખાવું નહિ.

પાઠ ૨૬	પૂર્વસુરત=દેખાવડો	મુકામે=પેર
બરપુર=બરેલો	હેત=પ્યાર; વહાલ	દેવું બરાબ આબુ=
પૈસે ટકે ખાધી=ગરીબ;	દેશાવર=પરદેશ	રડવું આબુ
પૈસા વગરનો	કપરા=અધરા; રાખત	પંપાળતા=લાથ ફેરવતા
હાલત=સા	લાવર=નાચાર	બરદાસ=ચાકરી
ખૂટી ગયું=આબુ થયું	મૂલ=કિંમત	પરવડે=મોઢે; પાંચરે

સાર—દરેક માણસે પોતાના પળેલા પ્રાણીપર ધણેજ પ્યાર રાખવો અને જરા પણ દુઃખ દેવું નહિ.

પાઠ ૨૭.	આંખ=નજર	લગબુ=સરમાબુ
ઝરે=પાણીનો વહેણો	નારાજ=નાપુશ	શરીર=દીલ
બરાબ=દેખીવ	બળડવું=મનમાં બેસવું	લલકારવું=લલકારથી

જોડવું	કેડો=પુંઠ	મોહી પડ્યું હતું=રાજ
અમકી=ચોંકી	વટાવી=જોળંગી	ચયું હતું
પારધી=શિકારી	વખોડતું=ધિક્કારતું	ફસાવી દીધું=દુઃખમાં નાખ્યું

સાર—કોઈપણ ચીજને વગર વિચારે વખોડી કે વખાણતી નહિ.

પાઠ ૨૮.	અચકાં=ડાકાં	જગાએ ખેતી ઘાટ
શિઆળ=શિયાળવાં	રંગરેજ=રંગારો	ઘડે છે તે જગા
અહેર=જેમાં છોળધે ને	જરદી=પીળો	ભટ્ટી=મોટો ચુલો
હારખધે ઘરો હોય	પાસ=અસર	ધગધગતા=ધણાજ ઉના
અને સારાં સારાં	આંગણે=ખારણે	નકલ=ખીજાનું જોડને
જગરો હોય તે.	કાઠ=પેદી; લુહાર જે	કરવું તે; કોપી

સાર—કાઠની ખોટી નકલ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૯.	ટાંકણે=ટાંણે; અવસરે	તથી
વરે=જમણવાર; નાત	મેળાપ=મુલાકાત	ખપ=જરૂર
ધી=તાવેલું માખણ	ચામડો=સડી	રંક=ગરીબ
પીથર=મૈરીના બાપનું	રડયું ખડયું=જવસ્કે	ભારેખમ=ભારખોજ
ધર	લેખવે=ગણે	વાળા
મણુ=૪૦ શેર	મોંધે ભાવે=વણી કિંમ-	માન=આપર; દબજત

સાર—ભારેખમ ઘઈ ખુણે ખેતી રહીએ, તે કરતાં બહાર પડી બધાના ઉપયોગમાં આવવું સાચું છે, એમ કરવાથી વગર માગે માન મળે છે.

પાઠ ૩૦.	ખાનાર	રાજપાટ=રાજગાદી
કુંવર=રાજાને છોકરો	આપકર્મી=પોતાની	તીર્થ=પવિત્ર જગા
આપકર્મી=આપ ત્રી કમાઈ	કમાઈ ખાનાર	ધન=દોસત

બાબી=ભાઈની વહુ
 વતન=જન્મભૂમિ
 ઓચીનું=ઓકદમ
 તરાપ=છલંગ
 ઠેકાવી=ઠેકડો મરાવી
 સેના=સરકર; ફોજ
 ઉપરી=મરદાર
 હિંમત=હામ
 લુણુ=મીઠું; અનાજ

ફતેહ=જીત
 પ્રાર્થના=માગણી
 તડંગપુમ=ડકો વગાડતાં
 તેમાંથી નીકળતો
 અવાજ
 ડકો=ઝડાઈનું વાજન;
 નોખત
 નિશાન=ધ્વજ; વાવટ
 દુરમન=શત્રુ

ફોજ=સરકર; સેના
 તક=દાવ
 સરદારી=ઉપરીપણું
 નાસભાગ=નાસાનાસ
 કુંવરી=રામની છોકરી
 બહાદુરી=હોશિયારી
 વરમાળ=વરને કન્ધા જે
 માળા પહેરાવે છે તે

સાર—ગતે પેદા કરી ખાવાની ઈચ્છા રાખવી.

પાઠ ૩૧.

દેડકો=ચોપડું પાણી
 તથા જમીનપર રહે-
 નારા પ્રાણી
 ધાસચારો=ધાસ વગેરે
 લહેર=સપાટો

તડકતો તડકતો=ઘહેઝટી
 ગાલ ચાલતો
 ખામેચીઈ=પાણી ભરા-
 વશે નાનો ખાડો
 જીવ=પ્રાણી
 ચલાકે=કોઈ વખાણુ કરે

તેમ ફૂલે એવી
 ટુલાવી=મોડું કરી
 બેટા=ત્રીકરા
 બોલ=શબ્દ
 મમતા=જુદા; હઠ
 ગળ=શકિત
 ઉપરાંત=વધારે

સાર—ગળ ઉપરાંત કામ કરે તો મરે, નહિ તો માંદો થાય,
 માટે ગળ ઉપરાંત કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૨.

બિખારી=બીખ માગનાર
 તળાવ=નાનું તળાવ
 લપટી=ખરડી; સરી
 મૂળનો=કંપનો; ચર-
 ચરતો

ખાદી=મહું લુગડું; દોરી
 વાત=વાગત
 મલમલ=ઝીણું સુતરાઉ
 કપડું
 બકારો=પસીનો
 સાફકાર=ફીણા ધીર-

વાનો ધધો કરનાર
 જેમ તેમ=અમે તેમ
 બેદરકાર=એવધા; ચરજ
 વચરનો
 કસ=કેસ
 ખતે=પાતે

સાર—કપડાં મેલાં પહેરવાં નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તે ગમે
જેમ પહેરવાં નહિ.

પાઠ ૩૩.

આહાણુ=હિંદુની ઉંચી

ગત

ગણેલા=અનુભવ મેળ-

વેલા

સારો=સાચક

ધધિ રાજગાર=રેપાર

વણુજ

જડનો=સૂઝતો; માલમ

પડતો

દેશાવર=પરદેશ

સાર—ધ્યાન રાખી જોવાની અને તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૩૪.

મહિમા=મોટાઇ

જગપતિ=જગનનો ધણી.

પરમેશ્વર

જગ=દુનિયા

રચી=મનાવી

રચના=મનાવટ; યોગવણુ

નવરમી=તરેહ તરેહના

રંગના

તરુપાન=અડનાં પાંદડાં

દોરીને=હાંફીને

સી=ઘેરી

પગલાં=પગનાં તળીઆં-

નો આકાર

અંગુડીઆ=પગને અં-

ગુડે પહેરવાનું ધરેણું

જોડવાં=પગને અંગુડે

તથા તેની જોડેની

આંગળીએ પહેરવાનું

રૂપાનું ધરેણું

નિશાની=એધાણી

પા'ડ=પહાડ

કરાડ=કરાડ; ગુફા

સિંધુ=દરીઓ; સમુદ્ર

સરિતા=નદી

ઘાટ=પહાડ ઉપર ચઢવા

ઉતરવાનો રસ્તો;

આવારા

રળિઆમણી=શોખિતી

વાટ=રસ્તો

ચીતળ=કડો

વહેળો=નાની નદી

શેત્રો=શીલા; પથર

ધાળી=લુગડાં ધોવાનો

ધધો કરનાર

ધોમણ=ધોળીની બાચડી

રાજમારગ=મોટો રસ્તો

હુંફડું=પાસે; નજીક

છક નજીક=અણુજ પાસે

ખંતીલા=દાળજવાળા

મેળવ્યા=પેદા કરીધા

સાર=સારી

સર્થ=સુરજ

વરસાદ=મેદ

જલતાં=ઘટકતાં

મધુર=કાનને સારું લાગે

એતું; મીઠું

નાદ=અવાજ; સાદ

કળા=નેજ; અજવાળું

રંગ=શોભા

મેદન=ખુશી લાંબી

પહેળી જગા; ચોમાના	ચાવણું=આવાનું; ખેરાક	શકાય, નહિ
વરતાં=માણી ઉપર રહેતાં	સાથ=સાથે	સરજી=પેદા કરી
મહી=માં	કળા=હીકમત; યુક્તિ	સરજનનાર=પેદા કરનાર
આંખડી=આંખ	શળી શકાય નહિ=સમજી	પરમેશ્વર

પાઠ ૩૪ પરમેશ્વરની મોટાઈ.

સમજીતી-જગતના બનાવનાર પરમેશ્વરે આ દુનિયામાં ઘણીજ સારી બનાવટ કરી છે. તેણે આ દુનિયામાં નાનાં મોટાં એમ ઘણી જાતના જીવો બનાવ્યા છે. (૧) તરેહવાર રંગના ખીલતા ફૂલો, ગાયન માતાં પક્ષીઓ, અને સારા રંગવડે શોભતાં ઝાડનાં પાંદડાં, તથા પક્ષીની પાંખો તેણે બનાવ્યાં છે. (૨) પરમેશ્વરે મોટા પહાડો, કરાડ, દરીઆ, નદી, પહાડમાંથી જવા આવવાના રસ્તા, શહેર અને જંગલના રસ્તા આવી શોભિતી બનાવટ બનાવી છે. (૩) શિઆળામાં ઠંડો પવન સારી ઠંડક આપે છે. અને ઉનાળામાં સુરજનો તાપ નાકી ધણે પડે છે. (૪) ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદ વરસે છે, ઝાડો પર ફળો લટકતાં દેખાય છે, અને મોરનો મીઠો અવાજ સાંભળાય છે. (૫) અજવાળીઆમાં ચંદ્રનું અજવાળું આનંદ આપે છે. અને અધારીઆમાં તારાના પ્રકાશનો રંગ શોભિતો દેખાય છે. (૬) રમવાને અને મોજ ભોગવવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવ્યાં છે, વળી પ્રાણીમાંના વેલા અને તેનાં પાંદડાં કેવાં તરે છે ! (૭) હું પરમેશ્વર, તેં જેવાને માટે આંખ આપી છે, સાંભળવાને માટે કાન આપ્યા છે, અને ભોલવાને માટે જીભ આપી એ આર કયું છે. (૮) વળી દાંત આપ્યા તેની સાથે ખેરાક આપીને બહુ ઉપકાર કર્યો છે; હું ! પેદા કરનાર પરમેશ્વર તેં જીવિત કરી છે તે સમજી શકાય તેમ નથી. (૯) આર-પરમેશ્વરે માણસ જાતના સુખને માટે દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ

બનવી છે, તેનો પાડ વળવા દરેજ તેની ભક્તિ કરવી.

પાડ ૩૫.	ખરી=પહેરી	મેળવીને
દિશાળ=મોટાં ઝાળાં	રહોય=રોખે	કુવાર=પાણી ઉચું
ખાંખડાં ખૂમ ફેલાએલો	કાચલ=કાળા રંગનું	ઉરાડવા માટે બના-
હોય એવો	મધુર રાગનું પક્ષી	વેલો લાટ
છનેલ=છવાઇ રહેલી	કથોલ=મગ્ગ; ખુશી	નવરંગ=તરેહ તરેહના
તંબુ=કપડાનું ઘર	તીતર=તીથા રાગનું પક્ષી	રંગ
તાડ=સૌથી ઉંચું ઝાડ	વિશેષ=વધારે	અપાર=અહુન
ફેળ=ફેળાનું ઝાડ	એસ=સરસ; સારી રીતે	મોર=આંખાનાં ફૂલ
ખલ્લવ=પાંદડાં	કેસુડો=ખાખરના ફૂલનો	કોર=ખાણુ
વનરપતિ=ઝાડ છોડ	ઘોળીને=હલાવી હલાવીને;	ચાંદની=ચંદ્રમાનું
વેલા વનેરે		અજવાળું

પાડ ૩૫. પાનખર ઝતુ (વસંત ઝતુ)

સમજુતી—મોટા વડના ઝાડ પર પથરાએલા વેલા તે જલ્દી તંબુ ઉભો કર્યો હોયની ! એવું દેખાય છે. તંબુપર જેમ ધન, વાવટા ફરફરતા હોય તેમ, ફેળ, નાળિયેરી અને તાડનાં ઝાડ ધન ને વાવટા જેવા જણાય છે. (૧) ઝાડનાં પીળાં અને પાકાં પાંદડાં હોય તે ખરીને જમીનપર પડે છે, પક્ષી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે તેથી ઝાડ સોમિતા દેખાય છે. (૨) વસંત ઝતુમાં જુનાં પાંદડાં પાકાં થવાથી ખરી પડે છે અને તેને બદલે નવાં પાંદડાં ફૂટી નીકળે છે. કાચલ મધુર શબ્દ બોલે છે; તીતર, કમ્બુતર અને બીજાં ધણાં પક્ષીઓ સારા રાગથી ગાય છે, અને સારી રીતે નાચે છે. (૩) લોકો કેસુડાનાં ફૂલનો કેસુડો રંગ ઘોળીને હોળી રમે છે, એટલે રમતી એક બીજા ખર પીચકારી મારે છે, બાગમાં કુવારા ઉરાડે છે. અને બનરો તથા ચોકમાં

પાણી છાંટે છે. મતલબ કે પાણીનો છંટકાવ કરે છે. (૪) ભગરાઓ યું યું અવાજ કરે છે, અને ઝડો પર ધણુ તરફવાર રંગો દેખાય છે; આંખા ઉપર મોર આવવાથી તે શોભે છે, અને ચોતરફ ચાંદની શોભી રહી છે. (૫) માણુઓ લહેજતથી ખુશીથી શીખંડ ખાય છે અને ઠંડું પાણી પીએ છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફના પવનથી શરીર સુખી થાય છે. (કારણ પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં દરીઓ હોવાથી પવન ઠંડો આવે છે.)

પાઠ ૩૬.

ટેકરો=નાનો ડુંગર

પડછાયો=ઝોળો

ઝોળો=પડછાયો

પીઠ=વાંસો

ઉમમણી=પૂર્વ; સુરજ

જે દિશામાં ઊગે છે તે

આયમણી=પશ્ચિમ;

સુરજ જે દિશામાં

આયમે છે તે

ઉત્તર દિશા=પૂર્વ દિશા

તરફ મોં કરી ઉભા

રહેતાં જોણી ગમ ડાળો

હાથ આવે તે

દક્ષિણ દિશા=પૂર્વ દિશા

તરફ મોં કરી ઉભા

રહેતાં જોણી તરફ

જમણો હાથ આવે

ધ્રુવનો તારો=ઉત્તર

દિશામાં આકાશમાં જે

તારો એકની એકજ

જગ્યાએ ઝીણો ઊગતે

દેખાય છે તે

સવાલ—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? પડ-

છાયો સુરજથી કઈ દિશામાં હોય ? લાંબામાં લાંબો અને ટુંકામાં

ટુંકો પડછાયો કયારે હોય ? ઉત્તર દિશા શી રીતે જાણવી ? દક્ષાડે

દિશાઓ શા ઉપરથી જાણી શકાય ? રાત્રે દિશા શા ઉપરથી જાણવી

શકાય ? સામાસામી દિશાઓ ગણાવો.

પાઠ ૩૭.

એસતું વર્ષ=કારતક

સદ ૧

હાંડી=પંખાની હાથમાં

પકડવાની લાકડી

આપ=મરતર

મથાળે=ટાંચે

પુટ=ગાર ઈય; અડચો

ગજ

લાંબાઈ=લાંબાપણું

પહોળાઈ=પહોળાપણું

ઈય=તમ્બુ; સવાલ

જેટલી જગા

મધ્યમાં=મધ્યમાં

પગથીજ=નાની ઝોસર

ધોર=સુવેરીઆ

કરા=હાંત; દિવાલ

સવાલ—નકશામાં ઉત્તર દિશા ક્યાં હોય છે ? ઉત્તરની સામે કય દિશા ? પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? નિશાનને નકશા શી રીતે કાઢશો ?

પાઠ ૩૮.	નિશાન=એધાણુ	તે જગા
ધિરી=સરિયામ	સમજ=સમજણુ; જ્ઞાન	ગોચર=આગેને ચરવાની
આગમાંડી=વરાળથી	એતર=અનાજ પાકે છે	જગા
ચાલતી માડી		

સવાલ—રસ્તો બતાવવાને એવડી લીડી શા માટે દોરવી ? નદી કેળી તરફ વહે ?

પાઠ ૩૯.	જગામાં	પાર=કાંઠો; કિનારો
વગડામાં=કિંગડ જગામાં	દાળ=દોળાવ	પાળ=કેરણુ
આમાં	દહેફ=દેવળ	ડાંગર=ભાત
પોપડા=દોરને ચરવાની	કાંઠે=કિનારે	મસ=ધણુ
જગા; ચરો; ખીડ	ભાડું=કાંઠાપરની ખેડવા	પશાન=કત્તર અને પૂવ
આંખાવાડી=આંખાના	લાયક જગા	દિશા વચ્ચેનો ખુણો
આડ ધણું હોય એવી વાડી	વરેણુ=રેલો	નજરે પડયા=દેખાયા
નિચાણુમાં=જળની	ચાલાક=ચંચળ	સુગમ=સહેલું

સવાલ—પવન કય દિશા તરફ વાતો હતો તે શા ઉપરથી કહ્યું ? ટાઢો પવન લાગવાનું કારણ શું ? તળાવ કોને કહેવું ? નદીને કેટલા કાંઠા હોય અને તે કયા કયા ? જમણો અને ડાબો કોડો શી રીતે જાણી શકાય ? નદી શા કામમાં આવે ? ખુણા કેટલા છે અને તે કયા કયા ? કય કય દિશાઓની વચ્ચે ખુણા હોય નહિ ?

પાઠ ૪૦.	ગમ્યું=ગોક્યું	મકાન
ચાણુ=રાતનું જમવાનું	ચોરો=સરકારી કતારાનું	મુખી=પટેલ; મામનો

ઉપરી	ખેડુત પાસેથી સરકારી	કુંડી=રૂપીઆ મળવાનો
ગંધ=મરાજ વાસ	મામતા રૂપીઆ લઈ	ક્રમણ; મનીએડર
અદોમસ્ત=મોઢવણુ	એકઠા કર્યા હોય તે	માસ્તર સહુએ=સેક્ટર
હવાલદાર=પટેલના	તલાટી=મામની વસુલાત	માસ્તર
તામાનો સિપાઈ	ઉધરાવનાર	ટપાલી=ક્રમણ વહેંચનાર
મામલતદાર=તાલુકાનો	રાવણીઓ=વરતણીઓ	ગેરહાજર=હાજર નહિ તે
ઉપરી અમલદાર;	તાલુકો=ધણ્યાં ગામ	મોટો=ખિમાર
પટેલ તલાટીનો ઉપરી	મળીને થએલો તે	દાકતર=અગ્રેજ દવા
બરણુ=પટેલ તલાટીએ	તાલુકે=મુખ્ય કચેરીએ	મળણનાર

સવાલ—ચોરો એટલે શું ? મુખી, તલાટી, પોસ્ટ માસ્તર, દાકતર એ દરેકનાં કામ સમજાવો.

પાઠ ૪૨.

સોનેરી=સોનાના રંગ	કરવા તથા મોડું	ઝાડીને=ઝપડીને
જેવો; પીણા	ધોવું તે.	ખોરાક=ખાવાની ચીજો
અંગારા=સળગતા કાચલા	ધંધો=રોજગાર; વેપાર	તાણ=તરતની
અળકતો=જળકતો	ખેડુત=ખેતીનું કામ	લહેર=સપાટા
દાંતણુપાણી=દાંત સાફ	કરનાર	જનન=માણસ
	હળ=જમીન ખેડવાનું	નમતો=આથમતો
	આગર	ધોંધાટ=અવાજ

સવાલ—સુરજ ઉમતા પહેલાં પૂર્વ દિશામાં વાદળ અને વાદળાંની કોરો કેવી જણાય છે ? અનવાળું શેમાંથી આવે છે ? સવાર થઈ શાથી જણાય છે ? સવારમાં માણસ, પશુ, પક્ષી શું કરે છે ? છોકરાઓએ પાઠ ક્યારે કરવો જોઈએ ? સાંજ પડી ક્યારે કહેવાય ? સુરજ ઉમતાં પહેલાં અને આથમ્યા પછી ધોડું અનવાળું રહે છે તેને શું કહે છે ? (જ. અગ્રણીઉ) સાંજના કોખાવની વાત કહે.

પાઠ ૪૨.

વાતો કહુંકેલો

જેરથી=જડપથી

હરી જાય છે=હંડી પડી

જાય છે

ટ્રિકિટ=દાખલ થવાની

ચિટ્ટી

ગુંગળાઈ=મુળાઈ

ગપાટો=ગપાટો

તોફાન=પવનનું મહું

જેરથી વાતું તે

ઉચલી=ગબડી; ફેસ્પાઈ

મૂળમાંથી=જડમાંથી

ભરવાડ=થેટાં, બકરાં

ચરાવનાર

ધસડી=ખેચી

ધાન્ય=અનાજ

વહાણો=મોટી હોડીઓ

અકળામણુ=ગભરામણુ

વાદળાં=વરાળનો બથો

સવાલ—હવા ક્યાં ક્યાં હોય છે? બધેજ હવા છે એ સાબીત કરી બતાવો. હવાની જરૂર કોને કોને છે? હવા ન હોય તો શું થાય? પવન એટલે શું? હવા ને પવનમાં શો ફેર છે? પવનનું તોફાન ક્યારે થાય? પવનથી ચતા ફાયદા ગેરફાયદા ગણાવો.

સાર—આપણે હવા વગર જીવી શકીએ નહિ, માટે હવાજીવ પરમેશ્વરે તે બધે ઠેકાણે ભરી રાખી છે.

પાઠ ૪૩

કકડા=કુકડા

કુઃખ=વીટાંમણા

ચુરો=ભુકો

કણુ=રજકણુ

છુટા=જુદા

અક્ષરો=હરફો; હસ્કતો

ચીમળતો=રસ થતો

નિર્દય=દયા વગરનો

કંઠુ=સખત

ગાંગડો=ગટ્ટો

ઝાંખો=ચળકાટ વગરનો

કહેણી=કહેની; કહેવત

જન-મ=પેદાસ

હરીઓ=સાગર; સમુદ્ર

તળીઈ=નીચેનો ભાગ

જંતુ=ઝીણું જીવડાં

વેદ=હિંદુ; કાણાં

થર=પડ

ચાંચવો=જમીન ખોદ-

વાતું ઝોગર; તીકમ

હકીકત=વાત

સવાલ—આકનો કેમ સહેલાઈથી ભુકો થઈ શકે છે? આક પોચો છે તેથી જા હપથેમમાં આવે છે? આકને ભૂમીમાં નામે તો શું બને છે? ચુનો શું કામમાં આવે? આક પાણીમાં ઝોગગે કે નહિ?

પાણીમાં ઓગળે એવા પદાર્થના નામ દો. જે પદાર્થ પાણીમાં ઓગળી જાય તે કેવા પદાર્થ કહેવાય ? જ. દ્રવ્ય. ન ઓગળે તે કેવા કહેવાય ? જ. અદ્રવ્ય. ચાકમાં કેવો ગુણ છે કે જેથી તે પાણી ચૂસે છે ? જ. ઊંડાણ. બીજા કયા કયા પદાર્થો પાણી ચૂસે છે ? ઊંડાણ પદાર્થનાં નામ દો. ચાક દેવતામાં પીગળી જાય છે કે નહિ ? દેવતામાં ન પીગળે એવા પદાર્થના નામ દો. ઓગળતું અને પીગળતું એમાં ફેર શું ? ચાકને બોંયપર પછાડીએ તો શું થાય ? ચાકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તેને પછાડવાથી બાંગી જાય છે ? જ. ખરડ. ખરડ ગુણવાળી ચીજોનાં નામ દો. ચાક શી રીતે બને છે ? જે પદાર્થો જમીનમાંથી નીકળે તે કેવો પદાર્થ કહેવાય ? જ. ખનીજ. ખનીજ પદાર્થનાં નામ દો. ચાકનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૪૪

ટીપે છે=પડે છે

ખતરું=ખાતુને ટીપીને

અથવા રસ કરીને લાંબા

ચોડા બનાવે છે તે

ગાળીને=રસ કરીને

કાતરું=કાપવાનું ઓગર

અંચુ=શિરોહ

નાળચાં=નળી

કથરોટ=મોટી થાળી

ખાટી=ખટાસવાળી

ઝેરી=ઝેરવાળો

સિકકા=ચલણી નાણું

ટંકશાળ=સિકકા પાડ-

વાની જગા

સવાલ—તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનાર તથા વેચનારને શું કહે છે ? સુથાર, લૂઠાર, કુંબાર, શેના ઘાટ બનાવે છે ? તાંબું કયાંથી નીકળે ? એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? તાંબાના ગુણ કહો. તાંબાના કયાં કયાં વાસણો બને છે ? તમારા ઘરમાં તાંબાના જે જે વાસણ હોય તે બજાવો. તાંબાના કાટને શું કહે છે ? તેના રંગ કેવો હોય છે ? તે ખાધામાં આવે તો શું થાય ? તાંબા પર કાટ શી શી રીતે ચઢે છે ? તાંબાના વાસણ પર કાટ ન ચઢે માટે શું કરે છે ? કલાકનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબાના કયા સિકકા બને છે ?

ટંકશણ એટલે શું ? તાંબાનો ઉપયોગ કહ કહ ધાતુ બનાવવામાં થાય છે :

પાકં ૪૫.	આગળી=રસ ચઢી	વાસણુ; ચંચુ
આણુ=જમીનમાંથી ધાતુ	મળમરું=મડવાં; જોના	કાટ=જીટ
વગેરે કાઢવા માટે	વડે બારણું ઉઘડે	કલાઈ=જાંખા સફેદ
ખોદેલો ખાડો	દેવાય તે	રંગની ધાતુ
હનામ=પુશ ચઢ આ-	તાસકો=ઢાંકણાં	માંજેલાં=ધસીને સાફ
પવું તે; બેટ	પવાલી=લાંચું પીપ	કરેલાં
મેળવણી=મેગ	શિરોધ=સાંકડા મોઢાનું	સસ્તું=સોંધું

સવાલ—ધાતુમાં કયા કયા ગુણ હોય છે ? ધાતુઓ કયાંથી નીકળે છે ? ધાતુ એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? પિત્તળ શી રીતે બનાવે ? પિત્તળનો રંગ કેવો હોય છે ? જસતનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબું ને પિત્તળ એમાં કયું કોણ ? શા માટે પિત્તળ વધારે કઠણું ? પિત્તળનું શું શું બને છે ? તમારા ઘરમાં પિત્તળનાં વાસણુ હોય તેનાં નામ દો. પિત્તળ ઉપર કાટ ચડે છે કે નહિ ? પિત્તળનાં વાસણુને કલાઈ કરાવવાનું કારણ શું ? તાંબું બને પિત્તળ એમાં જલદી કોણ કટાય ? જાંબું કયું વહેલું પડે ? તાંબા બને પિત્તળનો શેરનો આવ કહો.

પાકં ૪૬.	મુળીઆં=મૂળ	મોથ=સુગંધીદાર ધાસ
ધાસનું બગર=વાસની	ધાર=અણી	પુજડી=ખજવાળવાથી
પીક	દાબ=દરબ	ફાલ્લી થાય તે
ચરો=પોપડા; બાસ	ઝોંઝવો=એક જાતનું ધાસ	ધુપેલ=માથામાં ધાસ-
ઊગવાની જગા; બીડ	ચરાઉ=ચરનારા	વાનું તેજ
કુમળું=નરમ	ગંજ=ધાસના ઢગલા	અત્તર=સુગંધીદાર વસ્તુ-
જાવામાં=ઢાંકવામાં	ગડી=ગાંઠ	નો કસ
વણીને=વળ દબને	સુગંધ=સારી વાસ	દરો=એક જાતનું ધાસ;
		ધરો

જડ=મૂળ	પાંખડી	સાદી=ચટાઈ
ફરીફરીને=વારે વારે	સુંવાળી=લીલી	પડા=કુડી
ઉપલાણે=ઉપરના	ધાસ=સોડમ	કુટીને=છુદીને
ભાગમાં	સુપડાં=ઝાડકવાને વાંસની	મૂજ=સરકટની પાંદડીને
વાટ=રસ્તો	ચીપ કે ધાસનું	પલાળી કુટેલી તે
ચમરી=છોડ ઉપરની	બનાવેલું ઓઝર	ખાટલા=ટોળીઆ

સવાલ—જે ખેતરમાં દાભ જીગે તે ખેતર શા કારણથી નકામું થઈ જાય છે ? દાભના મુળીઆ કેવાં હોય ? પાંદડીની કોર કેવી હોય છે ? કુમળું દાભ શું કામમાં આવે છે ? પાકટ થયા પછી શું કામમાં આવે છે ? દાભ શું કામમાં આવે છે ? ઝીઝોયે શું કામમાં આવે છે ને ક્યાં જીગે છે ? એના મુળીઆપર શું થાય છે ? એ ગડીને શું કહે છે ? મોથ શા શા કામમાં આવે છે ? ઝીણી ઝીણી સોય જેવી પાંદડીવાળું જાળ જેવું કયું ધાસ થાય છે ? દરો કાઢી નાખવા છતાં ફરીથી કેમ જાગી નીકળે છે ? સરકટ ક્યાં થાય ? સરકટ જનાવરના આધામાં આવે છે કે નહિ ? નહિ આવવાનું કારણ શું ? સરકટની સળીઓ સુકાયા પછી શા શા કામમાં આવે ? એની પાંદડીને કુટીને પલાળે છે તેને શું કહે છે ? મૂજ શા કામમાં આવે છે ? ક્યાં ક્યાં ધાસ ખાટલા બરવાના કામમાં આવે છે ?

પાઠ ૪૭.

વાવણ=રોપવા	પેર=પેરીઈ	કચરો
સાંકા=ચુવાર વગેરેનો	ચુએ=ચુચળું; જથો	પૂરીને=નાખીને
લાંબો દાંડો	નનજર કરો=ચાનઆપો	બીલ=વગડામાં રહેનાર
પરાળ=ખાતનું ધાસ	ખી=ખીઆં	જાત
ગાંઠ=ગડી	ખાતર=ધાસ, છાણ	નાગલી=ખાવટો
સળંગ=આખી	વગેરે કાઢી ગએલો	સામે=એક જાતના
		ધાસનું ખી

સેક=ચીઠા કે ડુંગળાની	કરેલાં રોઢલા	સાદા
મૂળની ગડિ	ખસલી=એક જાતનું	રાતડીઓ=રાતી જુવાર
ટેન્કરા=મીઠું મરચુ	ધાસ	ખીડ=ધાસ ઉગવાની
નાખીજુવાર બાજરીના	કડખ=જુવારનો સુકો	જમીન; ચરો
સવાસ—બાજરી, જુવાર અને ડાંગરના છોડનો ધાસની સાથે		
મુકાબલો કરો. આપણે અનાજ ખાઈએ છીએ તે શું છે? ધાસનું		
ખી નાનું અને અનાજનું મોટું હોવાનું કારણ શું? મદીકડો કયાં		
આવ્યો? મદીકોઠાના બીલ લોક કયું કયું અનાજ ખાય છે?		
પાઠ ૪૮.	આળસુ=સુરત	તાત=આપ
સખત=મટુ	સડ=હળમાંની વચમાંનો	નીપળવે=પકવે
એક સામટું=સાથે લાગુ	લાંબો સોટો; અહાલ	અન્ન=અનાજ
બાણુ=સુરજ	ચાસ=ખેતરમાં હળે કરી	ધરે=પહેરે
દાણો=જુવાર, અડદ વગેરે	પાડેલા આડા ઉભા	સહે=ખમે; વેડે
ફેફ=દોર ખાંધવાની જગા	લિસોટા	લટું=જળરો
નીરં છું=નાખું છું	હળપુણી=હળમાં લોઢાની	ઉત્તમ=સૌથી સારી
છાશ=દહીંમાંપાણી નાખી	કાશ હોય તે	પર=પારકો
વલેલી ખનાવે છે તે	ધુસરી=મળદની ખાંધે	ઉપકારી=આભારી
કૌવત=ખેર	રહે છે તે લાકડું	દીએ=આપે
અવડું=હળના નીચેના	છડો=હળને છેડે પકડ-	શીખ=શિખામણ
બામમાંતું કાશનીસાથેનું	વાને ખીલી જેવું હોય	ખંત=કાળજી
અણીવાળું લાકડું	છે તે; હલેડી	

જગતનો તાત ગણાય એટલે જેવી રીતે આપ છોકરાનું પોષણ કરે છે તેવીજ રીતે ખેડુન ધાન્ય ઉપજાવી આપ્યા જગતનું પોષણ કરે છે. ખેતીને ઉત્તમ કહેવાનું કારણ એ કે એ ધણે સ્વતંત્ર

છે, ને અનાજ જેવી છવરાને ધણી કામની વસ્તુને નીપજે છે.

હળની હકીકત—હળના મુખ્ય બે ભાગ છે. હળનાં પાછલાં ભાગને તુંગું અને આગલા ભાગને સેડ કહે છે. સેડની લંબાઈ ૧૦ ફુટ અને તુંગાની લંબાઈ ૪ ફુટ હોય છે. તુંગું વચમાંથી જડું, નીચેથી અણીદાર, અને ઉપરથી પાતળું હોય છે, જાડા ભાગમાં સેડને છેડા ધારે છે. તુંગામાં હળપુણી, ચવડું અને કસવાળો હોય છે. હળપુણી લોઢાની હોય છે, ને તે નીચેને છેડે ચવડાની ઉપર રહે છે. ચવડું પણ અણીદાર ને ત્રણ પાસાવાળું હોય છે. સેડને બીજે છેડે ખીસો હોય છે, તેને સગન (સંબંધીઓ) કહે છે, તેને ધુસરું બાંધે છે. ધુસરું બળદની ખાંધ પર મૂકે છે, ધુસરું બળદની ખાંધેથી ખસી ન જાય માટે ધુસરાને બંને છેડે લાકડાની સમોત્ર હોય છે તે બળદની ડાકે જોતરથી બાંધે છે. હળપુણી જલદી ધસાઈ કે બાંગી ન જાય માટે લોઢાની કરે છે. તુંગાના ઉપરના ભાગમાં મૂઠીમાં આવે એવો લાકડાનો ગોળ કકડો બેસાડેલો હોય તેને જોડો કહે છે. હળ હાંકતી વખત ખેડુત છડા પર બાર દે છે તેથી હળપુણી બોંયમાં ઉતરે છે, તેથી જમીન ખોદાઈને પોથી થાય છે ને ચાસ પડે છે.

સવાલ—હળનું ફેલેંગ પાડી તેના દરેક ભાગપર નામ લખે. હળના દરેક ભાગનો ઉપયોગ સમજાવો.

ખેડુત વિષે.

સમજુતી—અરે ! ખેતી કરનાર, તું ખરેખર જગતનો બાપ ગણાયો છે કારણ કે તું ખેતી કરે છે, તેથી બધા પ્રાણીને ખેરાક મળે છે આ આખી દુનિયાનું પોષણ કરનાર પણ તું જ જણાય છે (૧) તું કપાસ, ફળ, ફૂલ, ઘાસ અને અનાજ પકવે છે, તોજ આખા પ્રાણીઓ અનાજ ખાય છે અને માણસો ખુશીથી કપડાં પહેરે છે. (૨)

તું વરસાદ ને તડકો વેઠે છે અને વળી ધણી મહેનત કરે છે. તેથી તું શરીરે જાગરો અને છે, અને હમેશાં સતોષથી ફરે છે એટલે સતોષી રહે છે. (૩) ખેતી નકકી સાથી સારી છે, વળી તે પારકાના પર ઉપકાર કરનારી છે; તું કાળજીથી ખેતી કરે છે અને જાતને સારી શિખામણ આપે છે, કે તમે સારી પેઠે મહેનત કરશો તો જાગરા, સતોષી અને પારકાનું બહુ કરનારા થશો. (૪)

સાર—કહેવત છે કે “ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વ્યાપાર, નફાદટ નોકરી, નિદાન બીજ એટલું ન આવડે તો દલાલી શીખ.”

પાઠ ૪૮.	ધર=કુમળા છોડ	છોડ=ફાતરાં
પાળ=કોરણુ	ઝીલવો=ખમવો	
લીલાંછમ=પણાંજ લીલાં	બરડીને=મચડીને	

સવાલ—ડાંગર શી રીતે વાવે છે ? ધર એટલે શું ? ડાંગર ક્યારામાં શા માટે રોપે ? ડાંગરના છોડ પાકે ત્યારે કેવા રંગના થાય છે ? ડાંગર પાક્યા પછી શું શું કરે ત્યારે ચાખ્યા થાય ?

પાઠ ૫૦.	વેંત=ખિલસ	ફુકકર=જુલું
કોલુ=શેરડીનો રસ	આંખ=કળી	શિઆળવાં=શિઆળ
કાઢવાનો સંચો	પીલ=પાણીથી ચતું	સંભાળ=તપાસ
પડછાં=પાંતરાં	કરસણુ શાક વગેરે	પાકટ=પાકી
રસ=કમ્પ	તરકારી=શાક	તાવડો=મોટો પેણો
સંબંધ=વિષય; બાબત	માસ=મહીના	છારી=પડ
પેર=ગંદરી		

સવાલ—શેરડી શી રીતે રોપે છે ? શેરડીની આંખ બતાવો. કોલુ એટલે શું ? કોલુ શેનું બનાવે છે ? શેરડીમાંથી રસ શી રીતે કાઢે છે ? રસનો ગોળ શી રીતે બનાવે છે.

મધમાખી.

સમજુતી—હે! મધમાખી તું મહેનતુ છે, અને વળી કારીગરીની નિશાળ છે, (કારીગરીની નિશાળ કહેવાનું કારણ એ કે મધપુડાના ખાનાં જેવી કારીગરી માણસથી પણ બરાબર થઈ શકે નહિ) મનને મોઢ પમાડે એવો મધપુડો બનાવે છે, અને તરતજ તેમાં રસ મઠે છે. (૧) મીઠું મધ ચૂસી લઇને તું મીઠુ બનાવે છે, તેથી મધ અને મીઠુથી બધાં કામ થાય છે અને તે બધોજ ફાયદો કરે છે. (૨) તું નાનું સરખું જીવડું છે, પણ મોટું ઉપયોગી કામ કરતું જણાય છે. વળી તું ડાહી ને ચોક્ખી દેખાય છે, તેથી તારું જોઇને બધા ડાહ્યા માણસો આગસ છોડી દે છે. (૩) કીડી, કરોળીઆ, અને મંકેડા વગેરે જે મહેનતુ જીવડાં કહેવાય છે, તેમાં પણ તુંજ વખણાય છે. મતલબ કે એ બધાં જીવડાં કરતાં તું વધારે મહેનત કરે છે.

સાર—માણસે ઉદ્યોગી અને ઢુબરી થવું.

પાઠ ૫૧.

તકશર=વડવાડ; રકઝક

વડવા=વડવા

ધીમા=શાંત

ઉમંગો=સદેહ

ભાવ=હોંસ

સાર=સાગ

લોટ=ગારો

કલ્પક=રોટલી કરવા માટે

બધિસો લોટ

જેર=શકિત

નકામો=ફાકટ

હિસાબ=મણતરી

ઉપયોગના=જરૂરના

પેસાદાર=પેસાવાળા

સવાલ—માંદા અને દાંત વગરના માણસને કયો ખોટાક વધારે ઉપયોગી ? તેનું કારણ શું ? ભૂત શી રીતે બનાવે છે ? રોટલી શી રીતે બનાવે છે ? ઘઉંની રોટલી શી રીતે બનાવે છે ? ગરીબ માણસો મધ કેમ ખાતાં નથી ?

પાઠ ૫૨.

મધપુત્રો=મધમાખીઓ

અનાવેલો પુત્ર

લોકતો=દિ માતો

વાધરી=શિકારી

કામજો=અનતું હુગડું

ધુણી=ધુમાનો દેવતા;

સળગતાં છાયા વગેરે

શરખાર વગરનાં=રખડતાં

પારકો=પરાયો; ખીખનો

ચીજ=વસ્તુ

કચ્છા=મરુત

નર=પુરુષ

છપુણવાળાં=છપુણવા

આકારના

જન્મ=જન્મગાની

રક્ષણુ=અચાવ

ડંખ=ચટકો

પેસવા=હાખલ થવા

દયા=રહેમ

કવિતાના અર્થ.

હુલર=કસમ; કારીગરી

નિસાબ=કેશાણું

મનોહર=મોહ પમાડનાર

રચે=ખાતે

તત્કાળ=તરત

ચૂસી=શીખી

સરે=ધાય

ગુણુ=દાયદો; લાભ

તમામ=મધું

તજે=કાંડી દે

ઉઘાગી=મહેનતું

પંકાય=વખણાતું

સવાલ—મધપુત્ર કોણુ બનાવે છે અને તે ક્યાં ક્યાં બાંધે છે ?

મધ ક્યાંથી લાવે છે ? મીણુ શેમાંથી બનાવે છે ? મધપુત્રમાં કેટલી જાતની માખીઓ હોય છે અને તે કઈ કઈ ? રાણીનું કામ શું છે ? મધપુત્રનાં ખાનાં કેટલા ખુણાવાળા હોય છે ? ખાનાં કેટલી જાતના હોય છે ? ઈંડાં ક્યાં ખાનામાં મૂકે છે અને તે કોણુ મૂકે છે ? મોટા ખાનામાં ક્યાં ઈંડાં મુકવામાં આવે છે ? રાણી અને કામ કરનારી માખીમાં શો ફેર હોય છે ? કામ કરનારી માખીઓ શું શું કામ કરે છે ? નર અને માખીમાં શો ફેર હોય છે ? નરને મારી નાખવાનું કારણ શું ? મધ અને મીણુનો ઉપયોગ કહો. મધમાખી પરથી આપણે શું શિખામણુ લેવી ?

પાઠ ૫૩.

ચેખ=મુસલમાનની એક

જાત

અતક=પાણીવાળીજગામાં

રહેનાર પક્ષી

પીછ=પીછાં

ચીકટ=ચિકાશ

ભિંજાતું=પક્ષજાતું

નખણું=કમગ્ગેર

બેડાએલાં=સંધાએલાં
 દાદ=એવડા દાંત
 અણીદાર=લીછા
 ગળી નાચ છે=અપખું
 ઉતારી દે છે

બળવે=સાચવે; સંભાળે
 ઢાંકી=હુપાવી
 ખીકણુ=ખીએ એવો
 ધસીને દોડે છે=હુમલો
 કરે છે

માંનર=કલમી
 દીવે છે=શોભે છે
 ખોતરવાની=ખોદવાની
 વઠાણુવાય=સવાર ચાલ

સવાલ—બતક કેવી જગ્યામાં રહે છે ? બતકનું શરીર કેમ બિંબનું નથી ? બતક શું ખાય છે ? બતકની ચાંચ કેવી હોય છે ? બતકને પાંખ છે ત્યારે કેમ ઊડી શકતી નથી ? બતકને કેટલા પગ હોય છે ? દરેક પગે કેટલાં આંગળાં હોય અને કયાં હોય છે ? આપણે પાણીપર ચાલી શકતા નથી અને બતક શા માટે ચાલી શકે છે ? બતક ખોરાકના કંકડા કેમ કરી શકતી નથી ? મરઘા અને બતકની ચાંચમાં ફેર શું ? મરઘા પાણીપર કેમ ચાલી શકતા નથી ? મરઘી છે કે મરઘો તે શી રીતે ઝાળખી શકાય ? મરઘા શા માટે ચાળતા હશે ? મરઘાં કોણ પાળે છે ? મરઘો ક્યારે ક્યારે બોલે છે તે શું બોલે છે ?

સાર—મરઘો બોલે છે તે પરથી સવાર ને બપોર સમજાય છે.

પાઠ ૫૪.

કાજરી=કાબરચીતરી
 રૂ=કપાસમાંથી કપાસીઆ
 કાઠી લીધા પછી જે
 રહે છે તે
 તણખલાં=તરણ્યાં

માળા=પક્ષીનું ઘર
 ખુણેખાચરે=ખુણામાં
 દરેક ફેરે=દરેક વખતે
 છુર=આસમાની
 ટપકાં=ઢાંટ
 લગી=સુધી

રઝળીને=રખડીને
 ફાયદો=ગુણ
 વીણીવણીને=શોધી
 શોધીને
 બો=ખીક; કર

સવાલ—ચકલીના શરીરના બાજ મળ્યો. ચકલીની ચાંચ કેવી હોય છે ? ચકલી કેવા રંગની હોય છે ? ચકલીને એક એક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને તે કેવી રીતે હોય છે ? ચકલી કયા

રહે છે? આજ સેના બનાવે છે? ચકલી વરસમાં કેટલીવાર ઈંડા મૂકે છે? બત્તેબત્તે ક્યાં સુધી ખવડાવે છે? ચકલી શું શું ખાય છે? ચકલી ફરેક ફરેક કેટકેટલાં ઈંડાં મૂકે છે? ઈંડાનો રંગ કેવો હોય છે? ચકલી ખેડુતને શે ફાયદો કરે છે અને તે કેવી રીતે? ચકલીને કોની કોની ખીક હોય છે? ચકલી ને ચકલો ઝોળખવાની નિશાની શું?

પાઠ ૫૫.

દેખાવ=શોભા

ગરદન=મોચી

કેશવાળી=ધોડાની ગરદન

પરના વાળ

નકકર=સંગીન

સપાટ=સરખી

લગામ=દોર

તીણુ=ધારવાળા

ચપટા=ખેડેલા

બસુ=ચુલું

દાણા=અનાજ

મજલ=મુસાફરી; અંતર

પાણીદાર=જોરવાળી;

ઝડપથી દોડનાર

અરબી=અરબસ્તાની

નીમકહલાલ=ખાય તેનું

બહુ કરનાર; ઘણીનું

બહુ ચઢનાર

ધણી=માધીક

પ્રીતિ=હેત; ખાર

શરત=હોડ; હારજીત

ટટી=કામગીરી વાડ

કુલવે=ફલંગ મરાવે

જીન=ચામડાનું પલાણુ

સવારી કરે છે=મુસાફરો

કરે છે.

સવાલ—ધોડાની ગરદન પરના વાળને શું કહે છે? કેશવાળી

કોને કોને હોય છે? ધોડો સપાટ જમીનપર સપાટાખંધ દોડી ચકવાનું

કારણ શું? એના કાન કેવા હોય છે? લગામ ક્યાં ધાવે છે? કયા

સંત વડે ખોરાક કાપે અને કયા વડે આવે છે? ધોડો શું શું ખાય

છે? નાજ શા માટે જડાવે છે? ધોડાનો રંગ કેવો કેવો હોય છે?

ધોડાની કઈ કઈ જાતો છે? ધોડામાં કયા ગુણ છે? ધોડો શા શા

ઉપયોગમાં આવે છે? ધોડો કેટલા વરસ સુધી જીવી શકે છે?

પાઠ ૫૬

ચેક=સાફકાર

નાજખંધ=નાજ જડનાર

ખરી=જનાવરના પગના

તળીઆનું હાડકું

ફેર=તફાવત

જુમખો=જથો

ખોખારે=કણકણ

બહુનું=મધેડાનું બોલવું

અડીઅલ=અડી ભાગ	ધીરજવાળું=જુ ખ ખ	અચ્ચર=અધેડીને ઘોડાના
એવું; જીદી; કડીલું	મનાર	સંગમથી પેદા થયે-
ઠોક=અકકલ વગરનો	કલાગર=કલા પ્રભાસે	હો તે
નવાંધ=અચરતી	ચાલનાર	
મહેનતુ=મહેનત કરે એવું	દુટ=નાનો ઘોડો	વાળ=નિમાળા; બાલ

સાર--ઘોડો, અચ્ચર, અને ગધેડાનો સુકાખલો--ત્રણને બે આંખ, બે કાન, ડોકું, મોં, માથું, પીઠ, પુછડું, અને ચાર પગ હોય છે, ત્રણેનું મોં લાંબું હોય છે, ત્રણેના શરીર પર ટુંકા વાળ છે; પગને તળીએ ગોળ દાખડા છે. ઘોડા અને અચ્ચરના ડોકપર કેશવાળી હોય છે. ઘોડા કરતાં અચ્ચરના પુછડાપર મોટા લાંબા વાળ આપે પુછડે હોય છે. ઘોડા કરતાં અચ્ચર અને ગધેડાના કાન મોટા હોય છે. ગધેડા કરતાં અચ્ચર મોટું, ને અચ્ચર કરતાં ઘોડા મોટા હોય છે.

પાઠ પઠ	ભાગ	છેડો=નાકું
ગોકળગાય=પરમેશ્વરની	તાળવું=મોઢાની અદ-	મળ=શરૂઆત
ગાય	રનો ઉપલો ભાગ	મળું=મોઢીની પછવા-
વાનાં=વરતુ	ભવાં=ભર; આંખ ઉપ-	ડેનો ભાગ
ધડ=મોઢીથી પગસુધીનો	રના કમાનદાર વાળ	વચલે ગાળે=વચ્ચેવચ્ચે
બધો ભાગ	પોપચું=આંખનું ઢાંકણ	કેડ=કંઠર
ડોકું=ધડની ઉપરનો	ખાળે છે=અટકાવે છે	દીચણું=ધુટણું

સાર--શરીરના મુખ્ય બે ભાગ ડોકું ને ધડ છે. ડોકામાં માથું (માથા ઉપરનો ભાગ જોપરી કહેવાય છે. તે પર વાળ ઉગે છે) કપાળ, લમચાં, કાન, આંખ, નાક, મોઢું; મોઢાની આંદર જીભ, દાંત અને તાળવું છે, ચાલ, મળું, મોઢી, દાઢી, અને હાડપચી છે. ધડમાં બે હાથ, ખભા, જગલ, છાતી, પેટ, કુટી, પેદું, કેડ, વસિલ, બે પગ

ભાષ, દીક્ષુ, નથે, ખાટલી, તળાઈ, ઝોડી અને ધુટી છે.
 પાઠ પદ. | શીકર=ચિંતા | સાન=સમજ
 આકાર=પાટ | ધખાકો=અવાજો

સવાલ—ઠદિયો કોને કહેવી ? ઠદિયો ફેટલી છે ને તે કમ કમ ?
 આંખ, કાન, નાક, જીભ અને ચામડીનો ઉપયોગ કહો. આંખ વડે પદાર્થના
 કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. રંગ, આકાર અને ચળકાટ. હાથ
 વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. ભાર કે હલકું, પોચું
 કે કઠણું; લીસું કે ખરબચડું; ટાઢું કે ઉનું; અને આકાર. કાન, નાક,
 અને જીભ વડે પદાર્થ કયા ગુણ જાણાય ? જ. નાક વડે વાસ; કાન
 વડે અવાજ અથવા રણકો; જીભ વડે સ્વાદ.

પાઠ પદ. | અને વાદળી રંગ | વાનું સુતરાઉ લુગડું
 રંગરેજ=રંગારો | જાંખા=તેજ વગરના | ગળીનો રંગ=કાળો રંગ
 ધુટી=રમ | સેલા=ફપદા | વત્તા=વધારે
 મૂળ રંગ=લાલ, પીળા | સાલ્સો=ખાયડીને પહેર- | ખુલતા=ખહાર પડતા

સવાલ—રંગરેજ શું કામ કરે છે ? મૂળ રંગ ગણાવો. કીરમજી
 રંગ બનાવવાની રીત કહો. કીરમજી રંગથી કયા કયા લુગડાં રંગાય છે ?
 કેસરીઓ રંગ શી રીતે બનાવવો ? કેસરીઓ રંગ કહેવાનું કારણ શું ?
 લીલો, નારંગી, તપખીરી અને કત્થાઈ રંગ શી રીતે બનાવવો ? ઘોળા
 રંગમાં થોડો કાળો રંગ મેળવીએ તો કયો રંગ બને ? જાંખો છુરો રંગ
 શી રીતે બને ? ખુલ્લો વાદળી રંગ બનાવો. ગુલાબી શું શું મેળવીને
 બનાવે છે ? મૂળ રંગથી ખીમ્મ રંગો શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૬૦. | કાંતીને=તાર કાઢીને | જંગલી=સમજણ
 ઉપાડો=નાચો; લુગડાં | દોશીવાણીઓ=કાપડીઓ | વગરના
 પહેર્યા વખરોનો | જોર=તરેહવાળું કપડું | બાલ=છોડું

રંગકાર=રંગવાળું

ગરજ સારે છે=કામ

જામદાની=ગ્રીષ્મ પુર

હાંકણ=કવર

કરે છે

હાર લુગડું

ખાસ્તો=શુભરાજ કપડું

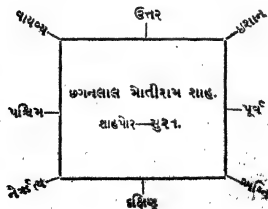
રંગાંત્રી=ગ્રીષ્મા વાગ

જાંગડાં=જાડાં પડ

ખાદી=દોટી

સવાલ—લુગડાં પહેરવાથી શો ફાયદો ? જિન એટલે શું ?
 જિનનું કયું કાપડ બને ? ઘેટાંને ટાઢ કેમ વાતી નથી ? જિન સિવાય
 બીજાં શેનાં લુગડાં બને છે ? ૩ કયાં થાય છે ? જંગલી લોકો જિન
 અને રંગા લુગડાં પહેરતાં નથી ત્યારે કેવાં કેવાં લુગડાં પહેરે છે ?
 પણ, પક્ષીને લુગડાં પહેરવાની જરૂર શા માટે પડતી નથી ?

બૃજાગની શરૂઆત.

દિશા—(સ. ૧) દિશા કેટલી છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) દિશાના નામ દો. જ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ. (સ. ૩) દિશા સા ઉપરથી જાણી શકાય ? જ. સુરજ ઉપરથી. (સ. ૪) સુરજપરથી દિશા ઝોળખવાની રીત બોલો. જ. જે દિશામાં સુરજ ઊગે તે પૂર્વે; આયમે તે પશ્ચિમ; સુરજ સામું મોં કરી ઉભા રહેવાથી ડાબા હાથ તરફની ઉત્તર, અને જમણા હાથ તરફની દક્ષિણ. (સ. ૫) સુરજ બીલકુલ ન દેખાય તો શા વડે દિશા પારખાય ? જ. ધ્રુવના તારા ઉપરથી. (સ. ૬) ધ્રુવના તારા ઉપરથી દિશા જાણવાની રીત બોલો. જ. ધ્રુવનો તારો હંમેશાં ઉત્તર દિશામાં જાય છે માટે એ તારા તરફની ઉત્તર, તેની સામેની દક્ષિણ; જમણા હાથપર પૂર્વ ને ડાબા હાથપર પશ્ચિમ. (સ. ૭) જે ધ્રુવના તારાને નહિ ઝોળખતા હોય તો તેને માટે બીજું સાધન છે ? જ. હોડાયંત્ર. (સ. ૮) હોડાયંત્રપરથી કઈ દિશા જાણી શકાય ? જ. ઉત્તર દિશા. (એની સોય હંમેશા ઉત્તર દિશાપર રહે છે) (સ. ૯) દિશા જાણવાથી શું ફાયદો ? જ. ફલાણી જમાથી ફલાણી જગો કઈ દિશાએ અથવા અમુક સ્થળથી અમુક સ્થળ કઈ દિશામાં આવે તે માલમ પડે છે. (સ. ૧૦) નકશાની દિશા શી રીતે જાણવી ? જ. નકશા સામું મોં કરી ઉભા રહીએ તો માથા તરફની ઉત્તર, યમ તરફની દક્ષિણ; જમણા હાથ તરફની પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ. સૂરના-ચિત્રમાં નકશાની દિશા બતાવી છે.

પુણા—(સ. ૧) પુણા કેટલા છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) પુણાનાં નામ બોલો જ. અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, ઇશાન. (સ. ૩) પુણા પારખવાની રીત બોલો. જ. પૂર્વ ને દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ; દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈઋત્ય; પશ્ચિમ ને ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય; અને ઉત્તર ને પૂર્વ વચ્ચે ઇશાન.

રાજકીય બુએલ.

મહેસુલ ખાતું--(સ. ૧) મહેસુલી ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. જમીનની મહેસુલ ઉધરાવી તેને હિસ્સા રાખે છે. (સ. ૨) ગામની મહેસુલ ઉધરાવનારને શું કહે છે ? જ. તલાટી (સ. ૩) તલાટીને મદદ કરનાર કોણ છે ? જ. મુખી. (સ. ૪) તલાટીને મુખીના ઉપરીને શું કહે છે ? મામલતદાર. (સ. ૫) મામલતદાર માજિસ્ટ્રેટ ક્યારે કહેવાય ? જ. ઇન્સાફનું કામ કરે ત્યારે. (સ. ૬) મામલતદાર પર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર કે ડેપુટી કલેક્ટર. (સ. ૭) આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર અને ડેપુટી કલેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? કલેક્ટર. (સ. ૮) કલેક્ટર શું કામ કરે છે ? જ. મહેસુલી, પોલીસ, મ્યુનિસિપાલ, ઇરિગેશન, આધિકાર વગેરે ખાતા પર દેખરેખ રાખે છે. (સ. ૯) કલેક્ટર ઇન્સાફનું કામ કરે છે ત્યારે એ કયા અધિકારી કહેવાય ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ. (સ. ૧૦) કલેક્ટરને પૅલિટિકલ એજન્ટ ક્યારે કહે છે ? જ. બ્યારે દેશી રાજ્યો સંબંધી કામકાજ પર દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે છે ત્યારે.

પોલીસ ખાતું--(સ. ૧) પોલીસ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. શોડોના જનમાલનું રક્ષણ કરે છે. (સ. ૨) ગામડામાં પોલીસ અધિકારી કોણ છે ? જ. પોલીસ પટેલ અથવા મુખી. (સ. ૩) તાલુકાના પોલીસના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. ફોજદાર. (સ. ૪) ફોજદાર પર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૫) ફોજદાર અને પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ.

દિવાની ખાતું--(સ. ૧) દિવાની ખાતું શું કામ કરે છે ?

જ. લેણદેણનો ઇન્સાફ કરે છે (સ. ૨) તાલુકામાં લેણદેણનો ઇન્સાફ કરવાને કામ કોટ છે ? અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. સેકન્ડ ક્લાસ સમજાવ કોટ, એના નેના ઉપરીને સમજાવ (મુન્સીફ) સાહેબ કહે છે. (સ. ૩) શહેરમાં સમજાવ કોટો ક્યાં છે ? જ. ફર્સ્ટ ક્લાસ અને સેકન્ડ ક્લાસ (૪) જિલ્લામાં ઇન્સાફ કરનાર મુખ્ય અધિકારી કોણ છે ને, તે શું કામ કરે છે ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ જજ. તેઓ લેણદેણ સંબંધી બારે દાવા અને ખૂન, ચોરી વગેરેનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૫) ડિસ્ટ્રીક્ટ જજના હાથ નીચે એ ખાતાના ક્યા ક્યા અધિકારી છે ? જ. સમજાવ અને માજિસ્ટ્રેટ.

વૈદક ખાતું—(સ. ૧) વૈદક ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. માંસ માણસની આવજત કરે છે, તથા તેમને દવા આપે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં વૈદક અધિકારી કોણ હોય છે ? જ. હોસ્પિતાલ આસિસ્ટન્ટ (સ. ૩) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટન્ટના હાથ નીચે કોણ હોય છે ? જ. કંપાન્ડર (દવા આપનાર) (સ. ૪) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટન્ટના ઉપરી કોણ અને તેઓ ક્યાં રહે છે ? જ. સીવીલ સર્જન, તે જિલ્લાના મુખ્ય શહેરમાં રહે છે.

બાહર બાંધકામ ખાતું—(સ. ૧) બાહર બાંધકામ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? જ. સરકારી મકાનો, રસ્તા, પુલો અને સડકો વગેરે બાંધે છે, તેમજ સમરાવે છે. (સ. ૨) એ ખાતા તરફથી તાલુકામાં કોણ હોય છે ? જ. એવરસીઅર. (સ. ૩) એવરસીઅરના ઉપરીને શું કહે ? જ. એક્ઝિક્યુટિવ ઇન્જનેર.

હેલ્થવર્કી ખાતું—(સ. ૧) આસિસ્ટન્ટ માસ્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. મહેતાબ. (સ. ૨) નિશાળોની તપાસ સમવા માટે જિલ્લામાં કોણ છે ? જ. ડેપુટી એન્જીયેરનલ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૩)

ડેખુડી એન્જીનેયરને માર્કેટરને મદદ કરનાર કોણ ? જ. એસ. ડી. એ. ઇન્જીનેયર અને તાલુકા માસ્તરો.

મ્યુનિસિપલ ખાતું—(સ. ૧) મ્યુનિસિપાલીટી શું શું કામ કરે છે ? જ. રસ્તા સાફ રાખવાનું, દીવાખતી સળગાવવાનું, સડક પર પાણી છાંટવાનું, લોકોની સુખાકારી સંભાળવાનું, શરૂઆતની કેળવણી આપવાનું વગેરે. (સ. ૨) મ્યુનિસિપાલીટીનો ખર્ચ શાથી નભે છે ? જ. જકાત, જાજરવેરા, ધરવેરા, નળવેરા, માડીવેરા, વગેરેથી. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલીટી ક્યા ગામમાં હોય અને ક્યા ગામમાં ન હોય ? જ. પાંચ હજાર કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય ત્યાં મ્યુનિસિપાલીટી હોય અને એથી ઓછી વસ્તી હોય ત્યાં ન હોય. (સ. ૪) મ્યુનિસિપાલીટીનો કારભાર કેવી રીતે ચાલે છે ? જ. સરકાર તરફથી નિમાયલા અને પ્રમ્ત તરફથી સુટી કદામલા સભાસદોથી. (સ. ૫) એ સભાસદો શા નામથી ઓળખાય છે ? જ. કૌન્સિલર. સ. ૬) મ્યુનિસિપાલીટીમાં સાથી ઉપરી કોણ અને તેને મદદ કરવાને કોણ કોણ હોય છે ? જ. પ્રેસિડન્ટ અને તેને મદદ કરવાને ચીફ ઓફિસર, સેક્રેટરી, ઇન્જીનેયર ને કારકુનો વગેરે હોય છે.

લોકલ કૌન્સિલ ખાતું—(સ. ૧) લોકલ કૌન્સિલ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? જ. કુવા તળાવ, રસ્તા, વધારે બાંધવાનું તથા સમરાવવાનું અને કેળવણી આપવાનું. (સ. ૨) લોકલ કૌન્સિલ ખાતાનો ખર્ચ શામાંથી ચાલે છે ? જ. સરકાર જમીન ઉપર જે મહેસુલ લે છે, તે પર જે રૂપીએ સવા આનો લોકલ કૌન્સિલ વધારો લે છે. તેમાંથી ચાલે છે. (સ. ૩) લોકલ કૌન્સિલનો વહીવટ કદાચ નહીં કરનાર શું કહે છે ? જ. લોકલ કૌન્સિલ. (સ. ૪) લોકલ કૌન્સિલનો હિસાબ રાખનાર અધિકારીને શું કહે છે ? જ. લોકલ કૌન્સિલ ક્લાર્ક.

પોસ્ટ ખાતું—(સ. ૧) પોસ્ટ ખાતું શું કામ કરે છે? જ-
કામળા, ખેડીઓ, પારસણ તથા પૈસા એક ગામથી બીજા ગામ બાં
જવા લાવવાનું તથા પૈસા સાચવી તેનું વ્યાજ આપવાનું કામ કરે
છે. (સ. ૨) પોસ્ટ આફિસના ઉપરીને શું કહે છે? જ. પોસ્ટ માસ્ટર.
(સ. ૩) પોસ્ટ માસ્ટરને મદદ કરનાર કોણ કોણ હોય છે? કારકૂન,
સિપાઈ, ટપાલી.

પરચુરણ—ઉપર સિવાય તારખાતું, જંગલખાતું, સરવૈખાતું,
એમિકલચર ખાતું, આગકરી ખાતું, કસ્ટમ ખાતું, નીમક ખાતું,
સીતળા ખાતું, સ્ટુસ્ટર ખાતું વગેરે ધણાં ખાતાં છે.

વ્યાખ્યા.

સેરી—સામસામી ધરોની હાર હોય તે.

મહોદ્દલો—ધણી સેરી મળીને થએલો ભાગ.

ધર—સહેરનો પાછળથી વધેલો ભાગ.

ગામ—નાનાં નાનાં ધણા ધરની વસ્તી હોય તે.

કસ્ટમ—તાલુકાનું સોથી મોટું ગામ જેનાં ૫૦૦૦ કરતાં વધારે માણ-
સની વસ્તી હોય તે.

સહેર—સારાં મોટાં બજારો, હોળધ અને હારળધ ધણાં ધરો હોય તે.

તાલુકો—ધણાં ગામો મળીને થએલો ભાગ. જે મામલતદારના તાબામાં
હોય છે તે.

જિલ્લો—કલેક્ટરના તાબાનો મુલક કે જેમાં ધણા તાલુકા આવેલા
હોય છે તે.

બેંકર—નદી કે દરીઆ કડિ આવેલું સહેર કે બંધારી ધણા માલ
વહાણુ મારફતે આવ જાયતો હોય તે.

એજન્ટ—દેશી રાજનો મુલક કે જે પોસ્ટિકલ એજન્ટના તાબામાં
હોય છે તે.

પોલિટિકલ એજન્ટ—દેશી સંજ્ઞા પર દેખરેખ સંચાલક સરકારી અધિકારી.

તળાવ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી હોય.

બેટ—જેની ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે.

પહાડ—લઘુ લઘા, લાંબા, પહોળા ટેકરા મળી થયેલો ભાગ.

નદી—મીઠા પાણીનો રેસો પર્વત અથવા સરાવરમાંથી નીકળી નિચાણ જગા પર થઈ મોટી નદી અથવા દરીયાને મળે છે તે.

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો ભાગ. આગમોટ વગેરેનો માથા લાવવા લઈ જવાનો ધોરી રસ્તો. નદીને મળવાનું ઠેકાણું.

મીઠાબંદર—મીઠું પકવવાને સુકરર કરેલી જગ્યા;

હવાખાવાનું ઠેકાણું—જ્યાં ચોકખી કે ઠંડી હવા આવતી હોય તે.

તીર્થસ્થળ—(ગંગાનાં ઠેકાણાં) પવિત્ર જગ્યા કે જ્યાં પુણ્ય ગંગાણુ આવતા હોય છે.

પેદાશ—ગમમાં કે શહેરમાં કે જિલ્લામાં થતો મુખ્ય પાક.

નિકાશ—ખીજે દેશ જતી ચીજો.

આયાત—પરદેશથી આવતી ચીજો.

ખીજ ધોરણની સુદિગ્ધાનની પ્રયોગશાલાના મળુ ઝાના.

ફૂલ માટે અપેક્ષી સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.
ડબ્બેડસની ફિલ.

દરેક રમત ૧૧ સુધી કરાવતી બારે ડબ્બેડસ પહેલાં સુદિગ્ધા હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવગ્રવણ.

કેલુ—છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીસવવાનો.

- રમત ૧૧)** (૧) જમણો હાથ ઉઘો. (૨) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફ લઈ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.
- રમત ૧૨)** (૧) ડાબો હાથ ઉઘો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.
- રમત ૧૩)** (૧) જમણો હાથ ઉઘો. (૨) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.
- રમત ૧૪)** (૧) ડાબો હાથ ઉઘો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.
- રમત ૧૫)** બેઉ હાથ ઉઘ્યા રાખવા. (૧) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવી જમણો હાથ ઉઘો રાખવો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉઘો રાખવો.
- રમત ૧૬)** બેઉ હાથ ઉઘ્યા રાખવા. (૧) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉઘો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.
- રમત ૧૭)** બેઉ હાથ ઉઘ્યા. (૧) જમણો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉઘો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉઘો રાખવો.
- રમત ૧૮)** (૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ બગલ આગળ લાવવા કોણીઓ પાછલી તરફ.
- રમત ૧૯)** (૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ પાછળ લાંબા મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.
- રમત ૨૦)** બેઉ પગ વચ્ચે ઓક ફૂટવું અંતર રાખવું. (૧) બેઉ હાથ ઉઘ્યા (૨) બેઉ હાથ પગનાં આંગળાં આગળ.

પાઠવાર જોડાક્ષરો તથા અઘરા શબ્દો.

પરમેશ્વરે.	અસાહ.	ખદખદો.	શિવશંકર.	ખેચતખ.
કયું.	ધોએલાં.	જાહી.	અક્ષરમાં.	સહીઆરો.
વટેમાર્ગુ.	વિખુટા.	માંદું.	દોડાડોડ.	કદા.
અક્ષિ.	પિત્તળનાં.	હૂંફેમાં.	ધૂમી રહ્યો.	નિંદે.
પૃથ્વી.	મિઠાઈ.	પિવારતો.	ઉઠાડયો.	કલેશ.
ધર્મશાળા.	લકડ.	અભાગીઉં.	ભૂલથાપ.	રામચંદ્રજી
હોશિયારો.	પુષ્કળ.	ગોંધતો.	દહ.	દર્પણ.
વર્ણન.	મુતરાઉ.	કૂંદવું.	છુટીની.	મીરામ.
જામર.	દ્રાક્ષ.	સમજાવ્યું.	મિત્ર.	કોશલ્યા.
પૂર્વે.	ડાહ્યો.	ઊંધ્યા.	અધું.	ઊડયો.
જગજગાદ.	નિશાન.	શિખામણ.	સ્વાદે.	ઈચ્છા.
અકત.	હગલા.	રિસાળ.	કુટુંબના.	ગભરાટમાં.
ધ્યાન.	અથડાયું.	મુદલ.	સોહામણી.	ગણકાયું.
માવણ.	ભાગ્યશાળી.	રિસાઈ.	છોકસાન.	સર્વે.
વચ્ચે.	વિદ્યા.	ભાઈભાંડુ.	પુતળાં.	વિચાર્યું.
દિવાળી.	પુત્રનાં.	ટોંગ.	ધાન્યધી.	આશ્વજી.
પોષ.	વંઠી.	યત્ન.	ચટણી.	વિદ્યાર્થી.
સદ.	ચોટામાં.	તૂટલે.	ઘોતલીમાં.	મુર્ખ.
પખવાડીઆં.	દિવસ.	હિંમત.	કૂરવું.	ધણિઆણી.
તિથિઓ.	ગધેડાવું.	લીંડયો.	કુટેલું.	છાકસંઘમાં.
ચેત્ર.	મસ્તીમાં.	છટ્ટી.	પસ્તાયો.	ધંધર.
વેશાખ.	તંમર.	અજીતસિંહ.	ચૂટવી.	જન્મ.

આંખીતૂટી.	અધીં.	ધગધગતા.	ધૂળતો.	પદ્મવ.
વિચારું.	વાટમાં.	લગ્ન.	સોભાગચંદ.	વિશેષ.
ગાડ.	હરખાએણું.	પિએરથી.	પહેયાં.	ચોટા.
રોશન.	શિખામણ.	ટાંકણે.	બ્રાહ્મણ.	શિખંડ.
સદેશો.	નિહાળયું.	આપકર્મી.	દેશાવર.	પશ્ચિમ.
સોંધો.	ડરો.	ખાપકર્મી.	સ્ત્રી.	દક્ષિણ.
હુખ.	જુલતાં.	સોંધું.	અર્ધા.	ઉત્તર.
ગાડવણ.	છેયેછેકરે.	ઉદેસીંગ.	ઠંકાએલાં.	હંમેશાં.
ખડખડાટ.	પૈસેટકે.	ઓચીંતી.	અંગુઠીઆં.	સ્વેદ.
સિસોટીનો.	ખૂબસુરત.	ઠેકાવી.	નિશાની.	વિજ્યા.
મિનિટ.	રૂપીઆ.	લશ્કર.	કુંકડું.	મુકુંદ.
દોરડું.	બૂખ્યો.	હિંમત.	પુષ્કળ.	કુટપટી.
હીચક.	શીંગડાનો.	પ્રાર્થના.	પ્રભુનો.	મધ્યમ.
હિચોળે.	દોડયું.	તડંગધુમ.	મહિમા.	પગધાઉં.
ઢીમણું.	ખડખડાટ.	દુશ્મન.	જગપતિ.	ટેળસો.
ઓદો.	સંકટમાંથી.	ઢેડકો.	સરળવ્યાં.	પુરસી.
નીમણક.	શિઆળ.	કૂંદકો.	સિંધુ.	રોશન.
ચીતરમણ.	ભર્યાં.	તકુતો.	સરિતા.	નિશાન.
દીલગીરી.	ગભરાટ.	કૂંદણું.	રણિઆમણી.	મુકાબું.
ઢેકાઢળીઆ.	પ્રાણી.	ચઢાઉ.	સર્થનો.	વર્ગ.
ધૂળમાં.	ચઢાપટા.	ભિખારીને.	સ્હોય.	ખૂશ.
દોર.	ડીલ.	ઉતર્યું.	વનસ્પતિ.	નિચાણમાં.
કિનારો.	ભટ્ટીમાં.	બૂલ્યો.	નાળિએરી.	મધ્યરણાલ.

જાકું.	દુઃખ.	ધુળીઆં,	કુકર.	કુકરેકુક
અધિકારી.	કુખાવી.	ઝીઝવો.	શિઆળવાં.	તણખણ.
ગંધ.	અક્ષરો.	ચરાઉ.	રંધાઈને.	ખચ્ચાં.
ખદાખસ્ત.	ભફી.	ગડીઆં.	હિસાબે.	ભંગ.
સુસલમાન.	વિરે.	સુગંધ.	પેસાદાર.	નકર.
મામલતદાર.	જન્મ.	અતર.	તત્કાળ.	પ્રીતિ.
હરિભાઈ.	છિદ્રો.	ઢાંડી.	વાધરી.	શરત.
માસ્તર.	તાંબુ.	સાઢીઆં.	ઝાઢીને.	ટટીઆં.
ટપાલી.	પિતળનાં.	કુપડાં.	ધુણી.	ઉપયોગી.
ધોએણાં.	ધંધો.	ગુચ્છો.	ખગાડયું.	ખરદાસ.
ઢાકતર.	તાંબાકુંડી.	સળંગ.	ઈચ્છા.	ત્રીસ.
વનસ્પતિ.	કથરેડ.	અથાણું.	ઈડાં.	બૂકે છે.
ધગધગતા.	પુષ્કળ.	કૌવતવાળું.	રક્ષણ.	વઢાં.
ખક્ષીઆં.	સિકા.	આળસુ.	જંતુનો.	અડીઅલ.
ઢાર.	ટંકશાળ.	કોશ.	હુન્નર.	મહેનત.
ધોંધાટ.	પૂછયું.	ધુસરી.	મકોડા.	કઠ્ઠાગર.
લક્ષ્મણ.	મેળવણીથી.	અજ.	ઉલોગ.	ટફ.
રામચંદ્ર.	શિરોધ.	સતોષ.	ખાખોચીઉં.	ખચ્ચર.
મેઢું.	કટાણું.	લફ.	ચીકટ.	ધટ.
સર્વે.	ચળકાટ.	હિતમ.	લિખણું.	હોઠ.
ટિકિટ.	સસ્તું.	ચંકણે.	ઢાંડીઆં.	હડપચી.
ધાન્ય.	પાંદડીયું.	ઢપાટો.	લિખાઈ.	શીંગડા.
નિર્દય.	પાંદડીયું.	અગિઆર.	ખોતરવાની.	કાંક.

